

JONATHAN EDWARDS EN 'THE GREAT AWAKENING'

Levensloop van Jonathan Edwards

Jonathan Edwards is op 5 oktober 1703 geboren in East Windsor in de Amerikaanse staat Connecticut als zoon van **Timothy Edwards** en **Esther Stoddard**. Het geslacht Edwards was sinds 1620 in Amerika gevestigd. Jonathans overgrootvader was op *The Mayflower* met de *Pilgrim Fathers* vanuit Engeland de oceaan overgestoken. Zijn vader Timothy was sinds 1694 predikant van East Windsor, zijn enige standplaats gedurende heel zijn leven. Zijn moeder Esther stamde uit een familie, die onder de kolonisten een leidende positie innam. Haar vader, **Solomon Stoddard**, was één van de invloedrijkste predikers in Massachusetts en daarnaast een vruchtbaar schrijver. Moeder Esther is 98 jaar geworden. Zij was een markantere persoonlijkheid dan vader Timothy. Pas na twintig jaar getrouwd te zijn deed ze belijdenis en nam ze deel aan het avondmaal. Zij was daarin onmiskenbaar gestempeld door een traditie, waarin men bang was voor een oppervlakkige en voortijdige bekering. Daarin was sprake van een grote terughoudendheid om zekerheid van het geloof te claimen. Haar vader Solomon Stoddard b.v. had in 1670 een beroep aangenomen naar Northampton (Massachusetts). Maar hij kwam pas in 1672, omdat hij zei nog geen ervaringskennis van het evangelie te hebben. Een doorbraak vond plaats terwijl hij op een zondag het avondmaal bediende. Hij werd toen zo overweldigd door de liefde van Christus, dat hij nauwelijks de dienst tot een goed einde kon brengen.

Jonathan Edwards was de vijfde van in totaal elf kinderen en de enige zoon. In zijn kinderjaren ontwikkelde hij een grote liefde voor de natuur, die hij heel zijn leven behouden heeft. In East Windsor kreeg Edwards onderwijs van zijn vader. In 1716 vertrok hij naar een College in Connecticut, dat geen naam en geen vaste locatie had. Door één van de docenten kwam Edwards in aanraking met de filosofie van **Descartes**, **Boyle** en **Locke**. Met name de laatste heeft veel invloed op hem gehad. Hij las op zijn 14e jaar *Locke's Essay concerning human Understanding*. Zijn denkracht blijkt uit o.a. zijn *Notes on Mind* n.a.v. dit Essay, dat hij geschreven heeft tussen zijn 14e en 17e levensjaar. Deze notities bevatten reeds al de principes, die in zijn werken van later tijd ontwikkeld worden.

In 1718 maakte Edwards een geestelijke crisis door, waarin hij moeite had met het persoonlijk gebed. In dit jaar werd hij overvallen door een longontsteking, die hem dicht bij de dood bracht. Naar eigen zeggen was het zo, dat God "*shook me over the pit of hell. And yet it was no long after my recovery before I fell again into my old ways of sin*". Ook het volgende jaar was een jaar van sterke worstelingen, waarin hij het vooral met zijn trots te stellen had. Zijn intellectuele prestaties waren hoog en dat gaf hem als piepjonge student een bepaalde erepositie in het College-leven. In 1721 werd hij diep getroffen door het lezen van 1 Tim. 1,17: "De Koning der eeuwen, de onvergankelijke, de onzienlijke, de enige God, zij eer en heerlijkheid in alle eeuwigheid! Amen.". Na een gesprek met zijn vader hierover werd hij op een wandeling alleen overvallen door een besef van de glorieuze majesteit en genade van God. Vanaf dat moment werd zijn gevoel voor goddelijke dingen steeds sterker. Hij ontdekte Gods uitnemendheid, wijsheid en zuiverheid in alle dingen van de natuur. "*And scarce any thing, among all the works of nature, was so sweet to me as thunder and lightning; formerly nothing had been so terrible to me...*". Ook had hij er een diep verdriet van, dat hij niet eerder zo naar God verlangd had. Hij heeft altijd Gods heiligheid als zijn voortreffelijkste eigenschap beschouwd.

We beschikken over een enorm groot aantal manuscripten van Jonathan Edwards met eindeloze series notities over de meest uiteenlopende onderwerpen. Met deze notities is hij begonnen in 1719. De eerste manuscripten handelen over natuurkundige en biologische onderwerpen, zoals b.v. over insecten, over de regenboog en over lichtstralen. Meerdere daarvan zijn van hoog wetenschappelijk niveau. Zo schreef hij op zeer jeugdige leeftijd een verhandeling over een veldspin, die 160 jaar later door microscopisch onderzoek bevestigd werd. Maar van lieverlee gaat zijn belangstelling meer uit naar bijbelse onderwerpen. Vlak na zijn bekering in 1721 stelt hij in de loop van een aantal maanden zo'n zeventig resoluties op, vaste voornemens om naar te leven, zoals

- * nooit iets anders te doen dan wat strekt tot Gods eer
- * nooit een ogenblik te verliezen, maar het zo goed mogelijk te besteden
- * elke week te streven om hoger te komen in de dienst aan God en tot een hogere oefening van genade
- * elke avond voor het slapen gaan na te gaan waarin ik nalatig was, welke zonde ik bedreef, en waarin ik mezelf verloochende; zo ook aan het eind van iedere week, maand en jaar
- * zo te leven dat ik niet op hoge leeftijd het anders zou willen doen

In 1722 studeert Edwards af aan het Yale College in New Haven. In hetzelfde jaar wordt hij als predikant beroepen te New York in een kort daarvoor afgescheiden Presbyteriaanse gemeente (hoewel hij zelf tot de Congregationalisten behoorde). Omdat men in deze gemeente tot het inzicht kwam dat de afscheiding te voorbarig was geweest, besloot men met instemming van Edwards tot hereniging, ook al betekende dit al na acht maanden het einde van zijn predikantschap daar.

Een jaar later wordt Edwards gevraagd assistent-predikant te worden van zijn 83-jarige grootvader **Solomon Stoddard** in Northampton. Hij trouwt daar in 1727 met de als bijzonder gelovig en wijs bekend staande **Sarah Pierrepont**, met wie hij drie zonen en acht dochters kreeg. Edwards was vijf jaar assistent van zijn grootvader, die in 1728 stierf. Daarna is hij nog gedurende 23 jaar zelfstandig predikant van Northampton geweest.

Gedurende deze periode is hij bij verschillende opwekkingen in zijn gemeente betrokken geweest, waarvan enkele deel uitmaakten van een veel bredere beweging, zowel in New England als in het moederland. In 1734 en '35 had er een revival plaats, die de voorloper was van de zgn. 'Great Awakening' die van 1740 tot 1742 in heel Massachusetts en Connecticut een enorme kracht had. In deze beweging was Edwards één van de leiders, later samen met de bekende engelse opwekkingsprediker **George Whitefield**. Behalve actief leider in deze opwekkingsbeweging was Edwards er ook de voornaamste woordvoerder en theoreticus van. Onze belangstelling gaat in deze lezing met name uit naar zijn geschriften, waarin hij verslag doet van de revivals en er zijn oordeel over geeft. De belangrijkste publicaties op dit gebied zijn *A Narrative of Surprising Conversions* (1736); *The Distinguishing Marks of a Work of the Spirit of God* (1741) en met name zijn beroemde *Treatise Concerning the Religious Affections* (1746). Ongetwijfeld is het Edwards levenswerk geweest deze opwekkingsbeweging in goede banen te leiden door het goede daarvan te accentueren en het verkeerde te bestrijden. Hij heeft hier een strijd op twee fronten moeten leveren, nl. enerzijds tegen sceptici die er geen werk van God in konden ontdekken en anderzijds tegen dweppers die zich ongenueanceerd aan overdrijving schuldig maakten.

In de tweede helft van de veertiger jaren groeiden er spanningen tussen de gemeente van Northampton en Edwards. Deze hadden te maken met een voorgenomen verandering in beleid door Edwards t.a.v. de toelating tot het avondmaal. Onder het predikantschap van zijn grootvader **Stoddard** was het toelatingsbeleid nogal ruim geweest. O.i.v. zijn eigen ervaring die hij in het begin van zijn predikantschap tijdens het avondmaal had gehad (zie pag. 1), zag Stoddard het avondmaal als een middel tot bekering. Vandaar dat hij meende, dat onbekeerden het recht hadden om het avondmaal te vieren. De enige voorwaarde was, dat men een onergerlijk leven leidde en in het openbaar instemde met de geloofsbelijdenis. Stoddard maakte daarbij onderscheid tussen belijdend en reddend geloof. Edwards kreeg steeds meer moeite met deze avondmaalspraktijk, waarbij de kerk afzakte tot het niveau van de volkskerk.

Maar zijn verlangen om dit te veranderen stuitte op fel verzet. De stemming tegen de predikant, die jarenlang zeer geliefd was, sloeg radicaal om. Als gevolg hiervan werd Edwards in 1750 losgemaakt van de gemeente van Northampton. In 1751 werd Edwards beroepen voor het zendingswerk onder de Indianen in Stockbridge, een plaatsje in het grensgebied van New England met het Franse gedeelte van Canada. Daarnaast had hij daar nog de zorg voor een heel kleine gemeente van blanken, van wie hij overigens net als in Northampton veel moeite ondervond. In deze periode heeft hij een aantal boeken geschreven, die hem in later tijd de

faam bezorgden van Amerika's eerste filosoof van formaat te zijn, zoals *A careful and strict inquiry into the prevailing notions of the freedom of will* (1754); *The great Christian doctrine of original sin defended* (1758) en *Dissertation concerning the nature of true virtue* (posthuum verschenen in 1777). Hoewel dit werken van filosofische aard heten te zijn, heeft Edwards zich ook in deze werken bezig gehouden met vragen, die juist door de opwekkingsbewegingen van de jaren '30 en '40 bij hem waren opgeroepen.

In 1757 werd hij tot zijn grote verrassing verkozen tot president van het presbyteriaanse Princeton College als opvolger van zijn onverwachts overleden schoonzoon. Edwards wilde hiervoor bedanken, omdat hij meende niet geschikt te zijn. Onder sterke aandrang van goede vrienden nam hij de benoeming toch aan. En ondanks zijn aanvankelijke tegenzin begon hij vol ijver aan zijn werk. Maar niet voor lang. In februari 1758 werd hij ingeënt tegen kinderpokken. Dit was de onmiddellijke aanleiding voor zijn dood een maand later.

De persoon van Jonathan Edwards

Hierboven is al duidelijk geworden, dat Edwards vanaf zijn kinderjaren iemand van bijzondere gaven was. De polemieken met anderen over de aard en betekenis van de opwekkingsbewegingen getuigt van grote scherpzinnigheid en redeneerkracht. Ook al heeft hij grondig kennis genomen van de mening van anderen, hij blijkt zelf een werkelijk oorspronkelijk denker te zijn geweest.

Edwards had een bijzonder sterk karakter. Hij heeft een aanzienlijke wilskracht gehad, zeker waar het ging om de strijd tegen zijn zonden. En in overeenstemming daarmee heeft hij zijn leven willen inrichten. Hiervoor was al sprake van de zeventig resoluties, die Edwards had opgesteld, om daarnaar zijn leven te regelen. Ook uit zijn dagboek blijkt, dat hij in de geestelijke strijd een opmerkelijke nauwgezetheid aan de dag legde. Zo probeerde hij elke morgen uit zijn dromen na te gaan welke verborgen neigingen in hem leefden. Door anderen werd een indrukwekkende reeks positieve eigenschappen aan hem toegeschreven: nederigheid, milddadigheid, beminnelijkheid, trouw, geduld, zachtmoedigheid en vergevingsgezindheid. Zo heeft hij de verkillende houding van de gemeente van Northampton aan het eind van de jaren '40 zonder verbittering ondergaan. In zijn afscheidsprek gaat hij er niet aan voorbij, dat hij door de conflicten van de voorafgaande jaren geworpen is in een afgrond van moeite en zorg. Maar toch zijn zijn woorden vrij van beschuldiging. Uit zijn notities valt op te maken dat hij eerst had willen preken over Jer. 25,3 waar de profeet spreekt over 23 jaar dienst (net zoveel als van Edwards in Northampton!), zonder dat Juda heeft geluisterd! Maar deze tekst legde hij terzijde om geen verkeerde indruk te wekken.

Kenmerkend is verder Edwards' ascetische levenshouding, die het hem ook mogelijk maakte een enorme werkkraft te ontwikkelen. Hij bracht per dag dertien uur op zijn studeerkamer door in gebed en Schriftstudie (zelfs op zijn trouwdag schijnt hij daar een belangrijk deel te hebben vertoefd!). Overigens ontving hij daar ook veel gemeenteleden. Zijn kracht lag niet in het bezoeken van de gemeenteleden thuis. Hij vond van zichzelf, dat hij daar niet de gaven voor had.

Edwards was geen indrukwekkende prediker. M.b.t. de voordracht was hij zelf van mening dat preken het hart moesten raken. De vorm moet daarom vol ernst en passie zijn. Dat miste hij echter bij zichzelf. De stem van Edwards was laag en kalm. Hij vermeed een droevige toon en de belachelijke klaagtoon die hij van anderen wel hoorde. Hij maakte daarbij weinig beweging met hoofd of handen. Zijn optreden was bij lange na niet zo spectaculair als b.v. dat van **Whitefield**. Toch maakte zijn prediking grote indruk door de indrukwekkende ernst van zijn optreden en niet minder door haar sterk appellerende inhoud.

Tijdsbeeld

De tijd waarin Jonathan Edwards leefde en werkte was de periode van de vroege Verlichting, het tijdperk waarin de rede een zo grote rol ging spelen. In deze tijd cirkelde het leven rondom twee polen, nl. die van

het *moralisme* en van het *rationalisme*. En beide waren verbonden door de zelfde visie op de natuurlijke vermogens van het menselijk hart.

Het *moralisme* kwam tot uiting in allerlei genootschappen, die de strijd aanboden met de zedelijke tekorten van die tijd. Formeel was hier nog sprake van verwantschap met de idealen van de oude Puriteinen. Maar in werkelijkheid vond er een duidelijke verschuiving plaats in accent van de genade naar de werken. Dit *moralisme* was nl. nauw verbonden met een optimistisch mensbeeld: de heiden kent God van nature en heeft alleen maar aanvullende kennis nodig.

Het *rationalisme* uitte zich op het gebied van de geloofsleer in het gebruik van de rede bij de verdediging en verklaring van de grote mysteries van God. Het was eveneens doortrokken van een optimistische geest, gekenmerkt door een naïef geloof in de fundamentele goedheid en redelijkheid van de mens. Natuurlijke godskennis werd als volledig gelijkwaardig aan geopenbaarde kennis gezien. De mythe van de 'edele wilde' had voor velen nog niet zijn charme verloren. Voor de volledigheid moet gezegd, dat deze ontwikkeling niet alleen plaats vond in de vrijzinnige theologie, maar ook binnen de gereformeerde orthodoxie.

De realiteit van het sociale en maatschappelijke leven bood echter wel een schrijnend ander beeld. De optimistische dromen van deïstische filosofen staken sterk af tegen de realiteit, zoals die zich voordeed in de achterbuurten van de grote steden, de gevangenissen of het leven in de koloniën. In Amerika was de *struggle for life* met name in de grensgebieden hard en genadeloos. Dat veroorzaakte een religieus en moreel vacuüm van aanzienlijke omvang. Aan het begin van de 18e eeuw ging maar 5% van de mensen in Virginia naar de kerk. En in andere provincies was de situatie soms nog ongunstiger. In de culturele centra van New England was de oud-puriteinse levenswijze in verval geraakt.

Wat verder het kerkelijk leven in Engeland en haar kolonieën betreft, in de Church of England was de vrijzinnigheid overheersend. En nergens had men meer angst voor dan voor 'enthousiasme', dweperij. "*True Christianity lies in the middle way*" schreef bisschop Gibson in een herderlijk schrijven, dat gericht was tegen de Methodisten. Maar niet alleen de vrijzinnigen, ook de meer orthodoxe kerkleiders waren doodsbenauwd voor elke vorm van enthousiasme, die men al snel geestdrijverij noemde. Onder de Dissenters verschilde de situatie van groepering tot groepering. Het varieerde van liberaal tot streng orthodox, d.w.z. een hyper-calvinisme waarin de verkiezing het verbond domineerde.

In Schotland bevond zich in de Church of Scotland een groep Evangelicals die een innige vroomheid paarden aan een overtuigde keuze voor de leerstellige traditie van hun kerk. Er was sprake van nauwe connecties tussen de Schotse Evangelicals en **George Whitefield**. En meerderen van hen onderhielden een vriendschappelijke briefwisseling met Edwards. Onder de afgescheidenen waren twee verschillende stromingen, waarvan de ene niets van **Whitefield** moest hebben, terwijl de andere sympathiek stond tegenover de opwekkingsbeweging waarin Whitefield en Edwards een voorname rol speelden.

In New England had de Church of England geen belangrijke betekenis. Hier hadden de Presbyterianen en Congregationalisten samen de grootste invloed. Omstreeks 1700 waren de Congregationalisten verreweg de grootste kerkelijke stroming in Amerika: 39% van de christenen (tegenover b.v. 30% Anglicanen en 7,5% Presbyterianen; in 1740 waren deze getallen resp. 36, 21 en 13,5%). Met name de oude Congregationalisten, waartoe Edwards behoorde, leefden nog steeds in de sfeer van een calvinistisch confessioneel denken. Vooral ook het puriteinse ideaal werd hier nog sterk gekoesterd. Wel bracht dat een bijzondere spanning in het kerkelijk leven teweeg, die b.v. ook kenmerkend was voor de Nederlandse kerk in de tijd van de Nadere Reformatie. Enerzijds wilden de puriteinen een zuivere kerk, een gemeenschap van echt bekeerde en wedergeboren gelovigen. Anderzijds hadden ze er moeite mee dat de kerk een aparte gemeenschap naast de burgerlijke samenleving zou zijn. Hun ideaal was een kerk, die kerk van het volk was en heel de gemeenschap van stad of dorp omvatte. Dit leidde in congregationalistische kringen in New England tot de praktijk van het zgn. '*Half-way-covenant*'. In de eerste generatie was bij hen een duidelijk gemarkeerde bekering voorwaarde om te kunnen

toetreden tot de gemeente. Maar in de volgende generaties was er sprake van een zekere vervlakking, waardoor men niet meer zo duidelijk van een aanwijsbare bekering en ervaring van genade kon spreken. Toch waren velen van hen geregelde kerkgangers en ze leidden een onbesproken christelijk leven. Maar aan een volledig lidmaatschap op de oude congregationalistische voorwaarden waren ze niet toe. Dit riep de vraag op, hoe het met de kinderen van zulke gemeenteleden moest. Mochten die al of niet worden gedoopt? Op een synode van congregationalistische predikanten uit Massachusetts en Connecticut in 1662 werd besloten, dat dit inderdaad mocht gebeuren. Dit leidde tot een scheiding van de sacramenten. Want het avondmaal bleef gereserveerd voor hen, die getuigenis konden afleggen van een speciaal werk van Gods genade, een ervaring van persoonlijke wedergeboorte. Deze oplossing werd door critici een *'Half-way-covenant'* genoemd. Maar zij bleken verre in de minderheid. In de praktijk werd deze benadering algemeen aanvaard, met name onder leiding van predikanten als **Increase Mather** (1639-1723), zijn zoon **Cotton Mather** (1663-1728) en Edwards' grootvader **Solomon Stoddard**. De laatste ging, zoals we zagen, nog een stap verder door ook het avondmaal open te stellen voor hen, die geen getuigenis van persoonlijke bekering konden afleggen. Deze praktijk van het *'Half-way-covenant'* als compromis tussen de strikte puriteinse idealen en de weerbarstige werkelijkheid droeg bij aan de verlaging van de normen van het kerkelijk leven en hielp zo op negatieve wijze de 'Great Awakening' voorbereiden.

Daarnaast was er ook in de kerken van New England meer en meer sprake van vrijzinnigheid, die uiteindelijk leidde tot het Unitarianisme, waarin afbreuk werd gedaan aan de Goddelijkheid van Jezus Christus, die hoofdzakelijk werd beschouwd als een voorbeeld van naastenliefde en pure menselijkheid.

Dit alles vormt de achtergrond, waartegen de opwekkingsbewegingen in Engeland, Schotland en Amerika moeten worden verstaan.

De opwekkingsbewegingen

De opwekking van 1734/35

Het jaar 1734 wordt meestal gezien als het begin van de 'Great Awakening'. In dit en het volgende jaar was er sprake van een bijzondere beroering in het geestelijke leven van de congregationalistische gemeente in Northampton. Toch hadden zich ook al eerder soortgelijke verschijnselen voorgedaan. Vanaf 1679 is er sprake van in New England. Edwards zelf maakt melding van vijf perioden van opwekking tijdens het predikantschap van zijn vader **Timothy Edwards** in zijn geboorteplaats East Windsor. En ook in Northampton zelf had daar onder de bediening van zijn grootvader **Solomon Stoddard** ook al vijf keer eerder een *'harvest'* (oogst) van bekeerde zielen plaats gevonden.

Maar vooral in 1734 kwam het in Edwards' gemeente in Northampton tot een spectaculaire doorbraak. Sinds 1728, het jaar waarin Stoddard gestorven was, was er in Northampton sprake geweest van buitengewone dorheid in het geestelijk leven. In zijn *A Narrative of Surprising Conversions* vertelt Edwards hoe jongelui verslaafd waren aan het nachtleven en zich te buiten gingen aan kroegbezoek en fuiven. Ouders hadden hen niet in de hand. Ook was er sprake van rivaliteit tussen twee partijen, waardoor zowel de kerkelijke als de burgerlijke samenleving gedurende een aantal jaren sterk verdeeld was geraakt.

Maar vanaf eind 1733 besloot een aantal jonge mensen te breken met hun gewoonte om met name op zondagavond uit de band te springen. En dat niet zozeer omdat hun ouders daarop aandrongen, maar omdat er vanaf de preekstoel tegen gewaarschuwd werd. In de loop van 1734 kwam het toen plotseling tot een doorbraak in de gemeente. Dat gebeurde middenin een preken-serie over de rechtvaardiging door het geloof alleen en over de realiteit van zonde en genade, waarin Edwards zich keerde tegen het in New England sterk opkomend arminianisme. Zondaars bekeerden zich en kwamen met berouw tot Christus. Binnen een half jaar deden meer dan driehonderd mensen belijdenis van hun geloof en werden aan de gemeente toegevoegd. Het hoogtepunt was in de lente van 1735 toen er wel vier bekeringen per dag plaats vonden gedurende zo'n vijf à zes we-

ken achtereen. Edwards vertelt in zijn *Narrative* als opmerkelijk, dat het hier in gelijke wijze om mannen en vrouwen ging (terwijl onder **Stoddard** vrouwen in de meerderheid waren), dat er ook niet zelden mensen van na middelbare leeftijd bekeerd werden (wat daarvoor nauwelijks voorkwam), maar ook veelvuldig van kinderen jonger dan tien jaar tot zelfs een kind van vier jaar toe.

Dit alles bewerkte een merkbare verandering in de stad

so that in the spring and summer following, anno 1735, the town seemed to be full of the presence of God: it never was so full of love, nor of joy, and yet so full of distress, as it was then.

De kerkdiensten werden ervaren als een verrukking. Ieder dronk gretig de woorden van de predikant in. Regelmatig was de gemeente in tranen, zowel van verdriet als van blijdschap of van medelijden om het lot van hun naasten. Vooral het zingen van psalmen in de eredienst kreeg een enorme diepte.

*It has been observable, that there has been scarce **any part** of divine worship, wherein good men amongst us have had **grace so drawn forth**, and their hearts **so lifted up** in the ways of God, as in singing his praises.*

Zelfs op bruiloften en partijen, normaal gelegenheden voor onheilig vermaak, werd nergens anders over gesproken dan over geestelijke blijdschap.

De opwekking in Northampton sloeg over naar andere plaatsen in de verre omgeving in Massachusetts en Connecticut. En verder naar de zgn. Middle Colonies, waar ze o.a. aansloot bij het werk van de Duitse predikant **Frelinghuysen**, die duidelijk stond onder invloed van de Nederlandse Nadere Reformatie (Edwards noemt zijn naam in zijn *Narrative*, waarbij hij die verbastert tot 'Freelinghousa'). Het horen van soortgelijke bewegingen in andere dorpen en steden was weer een stimulans en ondersteuning van wat in Northampton gaande was.

Nadat Edwards in zijn *Narrative* globaal de feiten van de opwekking in de jaren '34 en '35 heeft verteld, gaat hij in op de aard van de bekeringen, die plaats vonden. Hij merkt op dat de opwekking begint met een diep besef van eigen zonden en ondeugden. Hoewel het daarbij aanvankelijk om uiterlijke gebreken gaat, wordt men naderhand meer belast met het besef van hartzonden, van vijandschap tegenover God en de trots van het eigen hart. Hoewel er ook zijn, die een snelle bekering doormaken en pas naderhand een sterk besef van hun onwaardigheid krijgen. God blijkt er niet één bepaalde methode op na te houden. Ook de periode, dat men diep gebukt gaat onder eigen schuld varieert van soms enkele dagen tot maanden of zelfs jaren. Edwards zag het in zijn pastoraat aan deze 'bekommerden' als een gevaar om te troosten, waar nog niet getroost mag worden! Het was zijn ervaring, dat geen gesprekken meer gezegd werden, dan die waarin de leer van Gods absolute soevereiniteit m.b.t. het heil van de zondaars en zijn vrijheid m.b.t. het beantwoorden van gebeden ter sprake kwam. Hij maakte het mee, dat sommigen de heerlijkheid van God helder zagen uitkomen in hun eigen veroordeling. Ja, men vond soms zelf de eigen redding te goed, omdat die wel eens in strijd zou kunnen zijn met Gods heerlijkheid, die men zo beledigd had. Overigens vindt Edwards zelf, dat de Schrift een dergelijke zelfverloochening toch niet eist. Ook kwam het voor, dat men volop genoot van de rijkdom die men in God en in Christus had, zonder zelf de gedachte te hebben al bekeerd te zijn. Dat vloeit volgens Edwards daaruit voort, dat men een verkeerd begrip van bekering had. Men had niet in de gaten, dat de vreugdevolle genieting van de genade daar al deel van uit maakt.

Eén van de verschijnselen, waardoor deze opwekkingsbeweging van 1734 e.v., evenals de nog spectaculairder 'awakening' van de jaren '40, nogal in opspraak kwam was de emotionaliteit die zich meermalen voordeed. Zowel de grote druk van het zondebesef als de opluchting waarmee men de boodschap van Gods genade aanvaardde, bracht mensen soms tot extreme uitingen als lachen, schreeuwen, springen, op de grond vallen en flauwvallen. In zijn *Treatise Concerning the Religious Affections* van 1746 is Edwards grondig op

deze verschijnselen en hun betekenis ingegaan. Ik kom daar later op terug. Duidelijk is wel dat Edwards' prediking hierin een belangrijke rol speelde.

Prediking

Eén van de meest opvallende trekken uit de prediking van Edwards is zijn realistische beschrijving van het oordeel van God over zondige mensen. Daarbij schrikt hij niet terug voor ellenlange passages waarin hij de dreigende kwelling van de hel uitvoerig beschrijft. In een preek over Hand. 16,29v (de vraag van de gevangenebewaarder van Filippi aan Paulus wat hij moest doen) zegt Edwards:

The torment and misery, of which natural men are in danger, are exceedingly great in themselves. They are great beyond any of our words or thoughts. When we speak of them, our words are swallowed up. We say they are great, and exceedingly great, and very dreadful. But when we have used all the words we can express them, how faint is the idea that is raised in our minds in comparison with the reality.

Ook al meent Edwards geen woorden genoeg te hebben om de werkelijkheid van het oordeel recht te doen, hij laat zich daardoor toch niet afschrikken van een zeer uitvoerige uiteenzetting van wat de 'natuurlijke mens' te wachten staat.

Every faculty of the soul shall be filled with fire. After the resurrection the body shall be cast into that great furnace, which shall be so great as to burn up the whole world. (...) O, how full will the heart, the vitals, the brain, the eyes, the tongue, the hands, and the feet be of fire; of this fire of such an unconceivable fierceness! (...) The struggles, and groans, and gasps of the body when dying, its pale awful visage when dead, its state in the dark grave when it is eaten with worms, are but a faint shadow of the state of the soul under the second death.

Beroemd werd zijn preek over Deut. 32,35 (hun voet zal wankelen) onder de titel *Sinners in the Hands of an Angry God*. Ook hierin wemelt het van passages als:

The God that holds you over te pit of hell, much as one holds a spider, or some loathsome insect, over the fire, abhors you, and is dreadfully provoked: his wrath towards you burns like fire; he looks upon you as worthy of nothing else, but to be cast into the fire; he is purer of eyes than to bear to have you in his sight; you are ten thousand times more abominable in his eyes, than the most venomous serpent is in ours. (...) O sinner! consider the fearful danger you are in: it is a great furnace of wrath, a wide and bottomless pit, full of the fire of wrath, that you are held over in the hand of that God, whose wrath is provoked and incensed as much against you, as against many of the damned in hell. You hang by a slender thread, with the flames of divine wrath flashing about it, and ready every moment to singe it, and burn it asunder.

Ook in Edwards' eigen tijd werd dit door velen als afstotend ervaren. En niet alleen door critici van de *awakening*. Ook zijn tijdgenoot **John Wesley**, die eveneens een belangrijke rol gespeeld heeft in de opwekkingsbewegingen van die dagen, keurde deze hel- en verdoemenisprediking, die b.v. ook bij een man als **Whitefield** gevonden werd, resoluut af. Wesley was van oordeel, dat een dergelijke verkondiging eerder verhardend en ontmoedigend werkt. Hij zelf was veel meer overweldigd door de gedachte aan Gods oneindige liefde.

Hoewel er zonder meer kritische kanttekeningen geplaatst moeten worden bij deze uitermate plastische gerichtsprediking van Edwards, moeten we er toch voor oppassen hem hierin geen onrecht te doen. Een 20e-eeuwse beoordelaar van Edwards schreef een parodie op rijm op 'The Theology of Jonathan Edwards':

*And if they had been taught aright,
Small children carried bedwards
Would shudder lest they meet that night
The God of Mr. Edwards.*

Abraham's God, the Wrathful One,

*Intolerant of error -
Not God the Father or the Son
But God the Holy Terror.*

Dit is zonder meer een goedkope en onbillijke reactie. Hierin wordt miskend, dat het motief bij Edwards e.a. een grote bewogenheid is geweest om de hoorders wakker te schudden, opdat ze dit in al zijn verschrikking geschilderde oordeel juist zouden ontgaan. Edwards en zijn geestverwanten stelden vast, dat veel collega's hun gemeenteleden beschouwden als vrome mensen, die alleen onderwijs en bevestiging nodig hadden. Maar zo hield men hen in de slaap van de dwaze en wijze maagden. Het was in die tijd niet gewoon de verschrikking van een geschonden wet en de absolute noodzaak van wedergeboorte te verkondigen. Mensen werden als gered beschouwd, die nooit geweten hadden dat ze verloren waren. Daarom zagen Edwards en de meeste andere opwekkingspredikers het als hun roeping bij hun hoorders valse zekerheden weg te slaan. De Heilige Geest moest hen wakker schudden (*awaken*). En daarom was het de taak van de predikers om voorbereidend werk te doen. Niet dat die voorbereiding er als vanzelf toe zou leiden, dat zondaars zouden gaan geloven. Maar een juist onderwezen geweten zal een mens overtuigen dat zijn hart slecht is. Wat de predikers moeten doen is de mensen dwingen hun geweten te onderzoeken. In een voorwoord bij een door hem uitgegeven prekenbundel schreef Edwards, dat elke preek uit moet zijn op opwekking, overtuiging, verootmoediging en stichting. De werkelijkheid en het gewicht van de eeuwige dingen moet daarin gevoeld worden.

In zijn *The distinguishing marks of a work of the Spirit of God* gaat Edwards in op het verwijt, dat hij en zijn geestverwante collega's met zoveel pathos en ernst de verschrikkingen van Gods wet benadrukken. Maar, zegt hij dan, als er werkelijk een hel is, die tallozen bedreigt, waarom mogen zij die zich daar zorgen om maken geen grote moeite doen om hun luisteraars daarvan te doordringen? Als ik op weg ben naar de hel zou ik blij zijn zoveel mogelijk te weten over de verschrikkingen ervan. Als je je kind bedreigd ziet door een brand, blijf je toch ook niet kalm, maar schreeuw je toch uit alle macht om te waarschuwen. Edwards toont zich er hier geen voorstander van dat alleen de wet gepredikt wordt. Het evangelie moet evenzeer aan de orde komen. Maar zonder de prediking van de wet is het evangelie tevergeefs verkondigd. Zonder deze intense bewogenheid van Edwards te verdisconteren doen we hem geen recht als we zijn 'helleprediking' bekritisieren.

Dat neemt niet weg, dat er wel degelijk enkele kritische kanttekeningen zijn te plaatsen bij het denken en optreden van Edwards. Overigens zijn die dus niet alleen van toepassing op hem, maar ook op andere opwekkingspredikers zoals **Whitefield**. De invalshoek die Edwards in zijn prediking koos heeft zowel te maken met zijn waardering van de gemeente als met zijn Godsbeeld. Deze twee zaken zijn trouwens nauw met elkaar verweven.

Wat allereerst zijn gemeentebesouwing betreft, moet worden opgemerkt dat hij noch de andere opwekkingspredikers enig fundamenteel onderscheid zagen tussen de nominale christenen en de heidenen, die leefden buiten de kring van de christelijke openbaring. Dit hangt enerzijds samen met het feit, dat praktisch gezien de grenzen tussen kerkelijk en buitenkerkelijk ook wel sterk verwaterd was in New England. Maar principieel gezien had dit ook zeker te maken met het totaal ontbreken of niet functioneren van de notie van het verbond. Voorzover er sprake is van het verbond wordt dit meer dan eens in de prediking feitelijk overheerst door de uitverkiezing. In een preek over Hand. 16,29 met als thema *Natural Men in a Dreadful Condition* zegt Edwards:

God and believers have a mutual covenant relation and right to each other. They are his people, and he is their God. But he is not the covenant God of those who are in an unconverted state. There is a great alienation and estrangement between God and the wicked: he is not their Father and portion: they have nothing to challenge of God, they have no right to any one of his attributes.

De natuurlijke mens, kerkelijk of buitenkerkelijk, heeft niets om op te bouwen, dat hij ooit tot bekering zal komen. Alleen God kan dat tot stand brengen, maar ze hebben geen enkele belofte dat het ooit zal gebeuren. Bovendien zijn het maar enkelingen, die bekeerd worden. Zo was het in alle tijden en zo zal het waarschijnlijk voortdurend zijn. En omdat onbekeerden alleen maar meer dagelijks meer stof tot vreselijke straffen bijeenbrengen zou het maar beter zijn wanneer ze maar vroegtijdig sterven.

The longer they live, the more miserable will they be; the sooner they die, the better (...) It would have been better for them to have spent the time in hell, than on earth; yea, better for them to have spent ten thousands years in hell, instead of one on earth.

Edwards laat de natuurlijke mens nauwelijks of helemaal geen ruimte om te bidden om Gods genade in de verwachting dat God die zal willen geven. Nergens klinkt in deze preek iets door van het evangelie van de vader, die op de uitkijk staat of de verloren zoon niet terugkeert. Nergens is er sprake van een verwijzing naar woorden als in Ez. 18 over God, die geen plezier heeft in de dood van hen die moeten sterven. Nergens horen we een bemoediging zoals we die b.v. tegenkomen in het klassieke doopsformulier: "En als wij uit zwakheid in zonden vallen, moeten wij aan Gods genade niet wanhopen en niet in de zonde blijven liggen, want de Doop is een zegel en onwrikbaar getuigenis dat wij een eeuwig verbond met God hebben". En terwijl hij bladzijdenlang uitweidt over de verschrikkingen, die zulke natuurlijke mensen te wachten staan, verzucht Edwards tegelijk: *There is no moving them by telling them of such things.* Hoewel hij dan enkele passages verderop stelt: *What has been said of the dreadfulness of their condition may wel awaken and terrify the impenitent.*

Dit brengt ons bij het Godsbeeld, dat Edwards er kennelijk op na houdt. We hebben al gezien, dat voor Edwards Gods meest indrukwekkende eigenschap zijn heiligheid is. Maar kennelijk is God voor Edwards het allermeest heilig in zijn toorn. In zijn prediking staat God dan ook als de toornige voorop. Hij is weliswaar de God, die ook mensen tot zich trekt, maar Hij doet dat in absolute vrijheid om uit te maken bij wie Hij dat wel en bij wie Hij dat niet doet. En daarbij grenst die vrijheid in de prediking van Edwards toch meermalen dicht aan willekeur. In een preek over Rom. 9,18 (*God's Sovereignty in the Salvation of Men*) stelt hij, dat God soeverein is

in saving some of those who seek salvation, and not others. Some who seek salvation, as we know both from Scripture and observation, are soon converted; while others seek a long time, and do not obtain at last. God helps some over the mountains and difficulties which are in the way, he subdues Satan, and delivers them from his temptations: but others are ruined by the temptations with which they meet. (...) Some are converted and saved, who never had so great strivings as some who, notwithstanding, perish.

De reden van dit alles is, dat God de wereld schiep om zichzelf te verheerlijken. En de eer van God is zijn absolute soevereiniteit. Daarom kan zijn genade ook niet anders dan soeverein zijn.

Edwards heeft niet onderkend, dat de toorn van God altijd de schaduwzijde van zijn liefde is. Voorop staat in de bijbelse boodschap dan ook niet de toornige God, maar de liefdevolle God die Adam onmiddellijk na zijn overtreding opzoekt om met hem verder te gaan. De God van Joh. 3,16 die de wereld zo liefheeft, dat Hij zijn eniggeboren Zoon zendt om haar te redden. En de God van 2 Kor 5, 20v die zijn dienaren de gemeente in zijn naam laat smeken: "laat u met God verzoenen". In dit verband verdient de hierboven vermelde opvatting van **Wesley** dan ook beslist de voorkeur boven die van Edwards en **Whitefield**.

Wel wil ik hier nog eens herhalen, dat Edwards zich ook in zijn prediking van de toornende God heeft laten leiden door pastorale motieven. Het gaat hem erom, dat zijn hoorders zich verre houden van twee extremen: valse zekerheid en ontmoediging. Laat men enerzijds niet ten onrechte bouwen op Gods genade, waardoor men zichzelf versterkt in de zonde. Men kan zich maar het beste houden aan de aanwijzing: "Heden, indien u zijn stem hoort, verhardt uw hart niet". Maar anderzijds moet men ook oppassen voor wanhopige gedachten,

omdat men zich een zondaar weet. Hoe grote zondaar iemand ook is, zolang hij niet zondigde tegen de Heilige Geest kan (!) God zo iemand genade verlenen.

Kenmerkend voor de prediking van Edwards is dan ook het vooropstellen van de wet als bron van ellendekennis. Door de prediking van de wet en de verschrikkingen van het oordeel moet het zondaarshart verbrijzeld worden. Hierin weken Edwards c.s. af van wat in die tijd gebruikelijk was. Men was het niet gewoon de verschrikking van een geschonden wet en de noodzaak van wedergeboorte te prediken. Maar de verkondiging van de opwekkingspredikers was gekenmerkt door een diepe ernst. Men realiseerde zich dat het doel van de prediking niet kon zijn de wedergeboorte tot stand te brengen. Dat was alleen aan God voorbehouden. Maar ze geloofden dat het Gods gebruikelijke weg was om zijn genade te verlenen, nadat de zondaars eerst waren beroofd van valse zekerheid en gebracht tot besef van leegheid en nood. De prediking van het evangelie volgt op die van de wet. Men had er wel oog voor, dat God ook geloof kon geven zonder een voorafgaande periode van overtuiging van zonde, maar men zag toch als algemene bijbelse regel dat zo'n overtuiging aan de bekering voorafgaat. En zo was de wetsprediking bedoeld valse zekerheden weg te slaan en zo het voorbereidende werk te doen, waarna de Geest de zondaar kon wakker schudden.

De opwekking van 1740-1742

De eigenlijke piek van de *Great Awakening* vond plaats in deze jaren. In deze periode ontstond er een contact tussen Edwards en **George Whitefield**, dat uitgroeide tot een hechte vriendschap. Whitefield was eind '39 naar New England gekomen. Edwards nodigde hem begin 1740 uit naar Northampton te komen, omdat hij hoorde van grote zegen op de prediking van Whitefield. In zijn brief aan Whitefield zegt Edwards van New England:

We who have dwelt in a land that has been distinguished with light, and have long enjoyed the Gospel, and have been glutted with it, and have despised it, are I fear more hardened than most of the places where you have preached hitherto. But yet I hope in that power and mercy of God that has appeared so triumphant in the success of your labours in other places, that he will send a blessing with you even to us, tho' we are unworthy of it.

Whitefield kwam niet eerder dan oktober 1740 naar Northampton. Maar toen was daar al een algemene opwekking begonnen. In de lente van 1740 waren er al tekenen van een nieuwe opleving in het geestelijk leven te bespeuren. Met name onder de jonge mensen was sprake van meer ernst, die zich o.a. uitte in het voeren van godsdienstige gesprekken. Velen zochten Edwards op om met hem over de redding van hun ziel te spreken. Whitefield was in Northampton van vrijdagmiddag 17 oktober t/m zondag 19 oktober 1740. Hij preekte er in totaal vier keer, wat een diepe indruk op de gemeente maakte. Dit leidde tot een revival, eerst onder de belijdende gelovigen, maar al gauw kwamen ook anderen tot bekering. Deze beweging duurde tot diep in 1741. Meer dan eens ging de bekering gepaard met lichamelijke effecten. Na avonddiensten waren meer dan eens mensen zo aangedaan, dat ze niet in staat waren van hun plaats te komen, zodat ze gedwongen waren de hele nacht in de kerk door te brengen. Het is overigens opvallend, dat Edwards in bijeenkomsten waarin de emoties hoog opliepen niet aandrong op het afleggen van een belijdenis.

Ook in de jaren 1740 en 1741 gingen de revivals in Northampton en de rest van New England gepaard met een vaak benauwend overweldigende overtuiging van zonde en angst voor de hel. Zo verklaarde een jonge man van de prediking van Edwards, dat hij het idee had dat onmiddellijk na de preek de hemelse Rechter het laatste oordeel zou uitspreken. Maar ook zijn er getuigenissen van bijeenkomsten waar de aanwezigen op een indrukwekkende wijze de liefdevolle heerlijkheid van God ondergingen.

De geestelijke leiders van deze beweging waren er van overtuigd dat de *Great Awakening* een werk van God zelf was. Men vond het daarom ook niet nodig succes te claimen in termen van getalsmatige resultaten. Men wilde die zelfs niet eens precies weten. In 1736 had Edwards in zijn verslag van de opwekking in

Northampton nog wel een getal genoemd, maar in 1741 deed hij dat al niet meer. Er worden voor die tijd cijfers genoemd van tussen de dertig- en vijftigduizend bekeringen in heel New England. Maar het blijft een gissing. Veel belangrijker was de duidelijk merkbare verandering in het religieus en zedelijk klimaat dat als gevolg van deze beweging op gang kwam.

In de *Great Awakening* kwamen drie stromingen bij elkaar: puriteinen, piëtisten en methodisten (waartoe een man als **Whitefield** behoorde). De stroming van de methodisten, die toen de jongste van de drie was, vormde dwars door alle denominaties heen een verbindende schakel. Het was ook kenmerkend, dat de opwekking niet tot één denominatie beperkt bleef.

Eén van de gevolgen van de *Great Awakening* is geweest, dat Amerikaanse christenen een enorme missionaire impuls ontvingen (dat geldt trouwens ook voor de vrijwel synchroon lopende opwekkingsbeweging in Engeland en Schotland). Als gevolg van de talloze massa-meetings kwam het evangelie op straat, waar men de niet kerkelijk meelevendenden bereikte. Dit leidde weer tot het verminderen van de tegenstellingen tussen blank en zwart. Ook werden door gelovigen uit verschillende denominaties interkerkelijke genootschappen voor missionaire arbeid en liefdadigheidswerk opgericht. Bovendien had de *Great Awakening* politieke en sociale konsekventies, doordat het de eenheid bevorderde van mensen van verschillende herkomst in de verschillende kolonies. Het was de eerste grote nationale gebeurtenis, die alle kolonie-bewoners gemeenschappelijk hadden.

Tenslotte is het van belang op te merken, dat met name door het werk van Edwards de *Great Awakening* een nauwe link had met het calvinisme. Daardoor ontving het puriteinse calvinisme in Noord-Amerika een bijzonder krachtige impuls, juist in een periode dat dit in Europa zijn beste tijd gehad scheen te hebben.

Geschriften van Edwards

De *Great Awakening* en haar gevolgen waren oorzaak van enkele van de meest belangrijke geschriften van Edwards, nl. *The Distinguishing Marks of a Work of the Spirit of God*, verschenen in 1741; en *A Treatise concerning Religious Affections*, verschenen in 1746. Beide werken waren geschreven naar aanleiding van de scherpe kritiek waaraan de opwekkingsbewegingen bloot stonden. De kritiek richtte zich soms tegen bepaalde trekken van de beweging, maar ook wel tegen het geheel van de revival. Zo had men b.v. moeite met de prediking (zoals in het bovenstaande ook al is aangegeven). En wat de opwekkingspredikers schreven over de aard van de prediking (hoe die moest zijn), werd door veel predikanten gevoeld als kritiek op de eigen stijl. Gezegd moet worden, dat er onder de opwekkingspredikers waren die veel van hun collega's beschouwden als Nicodemussen, die als dwazen zonder ervaring over wedergeboorte spraken. Op het hoogtepunt van de *Great Awakening* verklaarde **Whitefield** meermalen, dat de meeste predikanten van New England Christus niet uit eigen ervaring kenden. Naderhand had Whitefield er spijt van, dat hij zich zo ongenueanceerd had uitgelaten, omdat mensen zo ten onrechte de indruk kregen dat men gemakkelijk kon uitmaken of predikanten al of niet ware christenen waren. Maar het is te begrijpen, dat dergelijke uitspraken kwaad bloed zetten.

Een tweede punt van kritiek was, dat binnen de opwekkingsbeweging de theologie van calvinistische snit een nieuwe opleving ontving. Deze theologie was in het begin van de 18e eeuw al op z'n retour in New England en vond omstreeks 1740 aan de universiteiten van Harvard en Yale geen vertegenwoordigers meer. De toonaangevende theologen waren door het arminianisme beïnvloed. Het was juist tegen dit sterk opkomend arminianisme, dat Edwards in 1734 de prekenserie over de rechtvaardiging door het geloof hield, tijdens welke het tot een plotselinge doorbraak in het geloofsleven in zijn gemeente kwam. Tegenover het arminiaanse gevoelen, dat bekering een kwestie is van de vrije wil van de mens, benadrukten de predikers van de opwekkingsbewegingen dat wedergeboorte alleen door goddelijke macht tot stand komt.

Een derde bezwaar was het ervarings-christendom, dat in de *Great Awakening* zo sterk op de voorgrond stond. Velen hadden moeite met de uitingen van een levend christendom dat scherp afstak tegen de formele godsdienstigheid van die dagen. Ook had men grote twijfels over de echtheid van veel van de bekeringen

die er plaatsvonden. En men hekelde de geestdrijverij waarmee de *Awakening* gepaard ging. Er zou veel te veel gewerkt worden op de affecten, de emoties, in plaats van op het verstand en de wil van de mensen.

Door zijn analytisch vermogen was Edwards als geen ander de aangewezen persoon om de opwekkingsbeweging te verdedigen en te verantwoorden. En in zijn geschriften, die hij hieraan wijdde, strijdt hij op twee fronten. Enerzijds keert hij zich tegen hen die zich als buitenstaanders tegen de beweging keren en dat meermalen doen vanuit een vijandige geest. Anderzijds richt hij zich tegen de geestdrijvers onder de aanhangers van de opwekkingsbeweging, die haar daardoor juist schade berokkenen. En van lieverlee komt het accent in zijn geschriften steeds meer op het laatste te liggen.

The Distinguishing Marks

Dit boek, oorspronkelijk een preek, draagt heel veelzeggend als motto het woord van Johannes: *Geliefden, vertrouwt niet iedere geest, maar beproeft de geesten, of zij uit God zijn; want vele valse profeten zijn in de wereld uitgegaan* (1 Joh. 4,1). Edwards formuleert hierin een aantal regels, waarmee het werk van de Geest kan worden onderscheiden van valse imitatie. Want net als in de tijden van de apostelen, toen de uitstorting van de Geest zo overweldigend was, is er ook nu onmiddellijk de duivel *abundant in mimicking, both the ordinary and extraordinary influences of the Spirit of God*. Maar om te onderscheiden tussen waar en vals hebben we in de Schrift een betrouwbare gids. Edwards is er van overtuigd, dat de Geest ons door alle tijden hierin leidt met het Woord.

Doubtless that Spirit who indited the Scriptures knew how to give us good rules, by which to distinguish his operations from all that is falsely pretended to be from him.

Om te beginnen geeft Edwards dan negen *negatieve* kentekenen. Anders gezegd, wat zijn beslist géén aanwijzingen dat een bepaald werk niet van de Geest zou zijn. Hij begint dus te waarschuwen tegen al te oppervlakkige afwijzing van allerlei verschijnselen.

1. Je kunt geen conclusies trekken uit het feit, dat een werk ongebruikelijk en ongewoon is. Het vreemde en buitengewone schrikt velen vaak af. Maar het kan niet per definitie worden gebruikt als argument tegen het Goddelijke karakter van iets. Cf. Jes. 66,8.

2. Lichamelijke uitwerking op mensen (huilen, trillen, kreunen, luid roepen, kronkelen van het lichaam, flauw vallen) zegt op zichzelf ook niets. Het is een bewijs vóór noch tégen! Op zichzelf is het begrijpelijk dat een sterke emotie ook duidelijk merkbaar effect heeft. Het gaat er maar om, wat de bron van de emotie is.

3. Dat een bepaald gebeuren veel stof doet opwaaien zegt ook niets. De uitstorting van de Geest op Pinksteren verwekte ook veel commotie.

4. Soms krijgen mensen diepe indrukken op hun verbeelding. Men kan zelfs in extase raken. Het is mogelijk, dat hier teveel gewicht op wordt gelegd. Maar het kan evengoed wel van de Geest zijn.

5. Soms lijken mensen elkaar te imiteren. Maar dat is niet een bewijs van onechtheid. Goede voorbeelden kunnen tot goede navolging leiden.

6. Diverse bekeerlingen begaan grote onvoorzichtigheden en ongeregeldheden. Ook dat pleit niet tegen de Geestelijkheid van het werk. Men moet niet denken, dat met bekering de zonde is verdwenen. Ongemerkt mengt zich in de ijver iets van bederf, trots of menselijke passie. Ook Petrus baarde groot opzien door zijn gedrag in Antiochië.

7. Ook als beoordelingsfouten of zelfs satanische misleiding zich met het werk vermengen is dat nog geen tegenargument. Zelfs een door de Geest geleid mens blijft nog vatbaar voor invloed van satan.

8. Hetzelfde geldt voor hen, die betrouwbaar leken, maar dan blijken in grote zonden te leven. Daarmee is het werk in zijn algemeenheid nog niet te veroordelen. Ook in de vroegste kerk kwamen mensen voor als Judas Iskariot, Ananias en Saphira, en Nicolaüs.

9. Tenslotte is de binnen de opwekkingsbeweging gebruikelijke prediking van Gods wet, die met pathos en ernst waarschuwt tegen de verschrikking van de hel, geen argument tegen de Goddelijkheid van dit werk.

Vervolgens geeft Edwards vijf *positieve* criteria om te toetsen of iets al of niet een werk van God is.

1. Centraal zal moeten staan de belijdenis, dat Jezus Christus is de Zoon van God, gekomen in het vlees, gezalfd tot Heer en Redder.

2. De Geest zal de gelovigen er toe brengen de genoegens, voordelen en eer van de wereld minder waard te achten dan de eeuwige heerlijkheid die het evangelie openbaart. En ook besef van zonde en Gods misnoegen daarover kan geen werk van satan zijn.

3. Een duivelse geest zal ook nooit roepen: "Tot de wet en tot de getuigenis..." (Jes 8,19v) en mensen leiden tot studie van de Schrift.

4. Gods Geest is de Geest der waarheid. Als mensen tot de waarheid worden geleid moet het om de Geest der waarheid gaan.

5. Wanneer de geest die in de mensen werkt er één van liefde is, is dat een zeker teken dat het om Gods Geest gaat. Onderlinge liefde is het meest eminente teken van de Geest. Hoewel er ook sprake kan zijn van nagemaakte liefde is deze laatste altijd te onderkennen als vorm van zelfliefde.

Tenslotte komt Edwards aan de hand van de door hem in de Schrift gevonden regels tot een beoordeling van de feiten. Daarbij komt hij tot drie praktische toepassingen.

1. De eerste is dat de buitengewone invloed die in Northampton en elders gezorgd heeft voor een ongewone belangstelling voor en betrokkenheid bij godsdienstige zaken ongetwijfeld in het algemeen van de Geest van God is. Als een beweging onder zoveel verschillende mensen op zoveel verschillende plaatsen en gedurende zo lange tijd plaats vindt, is het absurd te zeggen dat je niet kunt vaststellen waar het om draait. Edwards kan getuigen van talloze mensen, die óf in grote wanhoop raakten door erkenning van hun eigen schuld en ellende, óf overrompeld waren door een heerlijk besef van de grootheid en voortreffelijkheid van Goddelijke dingen. Dit ging gepaard met uiterlijke verschijnselen, die men in veel gevallen gewoon niet kon weerstaan. Door sommigen wordt de luidruchtigheid der gebeurtenissen veroordeeld, omdat God als een God van orde daar niet de auteur van zou kunnen zijn. Soms moest de preek worden onderbroken omdat de vruchten merkbaar werden. Maar hoewel men zijn uiterste best moet doen om zich van uiterlijke manifestaties te onthouden, kan men niet worden veroordeeld als God iemand zo in zijn geweten raakt dat men zich gewoon niet stil kan houden. Edwards zou wel willen dat elke openbare eredienst om die reden zou worden verstoord!

We need not be sorry for breaking the order of means, by obtaining the end to which that order is directed. He who is going to fetch a treasure need not be sorry that he is stopped by meeting the treasure in the midst of his journey.

Edwards is overigens niet van mening, dat de mate van de werking van de Geest is af te lezen van de lichamelijke verschijnselen.

Not that I suppose the degree of the Spirit's influence is to be determined by the degree of effect on men's bodies; or that those are always the best experiences which have the greatest influence on the body.

Waar de Geest dóórwerkt nemen deze fysieke manifestaties eerder af dan toe is Edwards' ervaring.

2. Edwards waarschuwt dat het werk van God op geen enkele wijze mag worden gehinderd. Nu Christus in dit werk gekomen is, dienen al zijn leerlingen Hem te eren. Laten we bedenken, dat ook Christus zelf door zijn optreden voor een waanzinnige werd gehouden. Zij die uit voorzichtigheid nog langer willen wachten op de vruchten zou Edwards willen vermanen dat men ook té lang kan wachten op erkenning van wat Christus doet. Men moet bedenken dat een werk van God nooit zonder struikelblokken bestaat. Er is nog nooit een grote manifestatie van God in de wereld geweest zonder moeite om het te aanvaarden.

3. Tenslotte wekt Edwards de sympathisanten van de beweging op zo voorzichtig te zijn als de slangen en zo onschuldig als de duiven. Nederigheid en ingetogenheid is de beste verdediging ervan. Daarom moet men uiterst waakzaam zijn tegen geestelijke trots of het zich verheffen op buitengewone ervaringen e.d. In dit verband wijst Edwards de gedachte af, dat in de eigen tijd de buitengewone Geestesgaven uit de apostolische tijd zich weer zouden manifesteren. Hij waarschuwt er tegen de gaven van de Geest te omhelzen ten koste van de vrucht van de Geest! De vrucht is verre te verkiezen boven het buitengewone. Edwards zou liever één kwartier de zoete invloeden van de Geest ondergaan, die Christus' geestelijke schoonheid toont, dan dat hij een heel jaar profetische visioenen en openbaringen zou ontvangen. Edwards merkte, dat velen hierin op een verkeerd spoor terecht kwamen. Dromen, visioenen, krachten, fysieke manifestaties, wonderen - voor hem zijn het beslist geen bewijzen dat het om Goddelijke openbaringen gaat, met hoeveel overtuiging ze ook gebracht worden. Hij onderkent als gevaar dat mensen geneigd zijn daar meer op te letten dan op de Schrift. Met als gevolg dat het intensief bestuderen van de Schrift achterwege wordt gelaten.

*They who leave the sure word of prophecy - which God has given us as a light shining in a dark place - to follow such impressions and impulses, leave the guidance of the polar star to follow a Jack with a lantern. No wonder therefore that sometimes they are led into woeful extravagances. Moreover, seeing inspiration is not to be expected, **let us not despise human learning**. They who assert that human learning is of little use or no use in the work of the ministry do not well consider what they say; if they did, they would not say it.*

A Treatise concerning the Religious Affections

Dit boek, dat in 1746 is geschreven, d.w.z. toen de *Great Awakening* alweer ruimschoots over haar hoogtepunt heen was, behoort tot de bekendste werken van Edwards. Het is de rijpe vrucht van studie van de Schrift en van de werkelijkheid zoals hij die had leren kennen. De kernvraag van het boek is: hoe kan men christelijke ervaring beoordelen? Wat is de aard van het ware geloof en aan de hand van welke kenmerken kan men het vaststellen? Edwards richt zich in dit boek tegen hen die een duidelijk vooroordeel koesteren tegen alle godsdienstige affecties vanwege de enorme geestdrijverij. Maar als het grootste struikelblok voor de opwekkingsbeweging ziet hij de geestdrijverij zelf. Was hij in 1741 nog van mening, dat dit te maken had met de onrijpheid van 'jonge' christenen, nu is hij overtuigd dat er hierbij sprake is van bedrog door valse 'evangelische' ervaringen. In een valse bekering hebben velen hun bedorven aard in een nieuwe baan geleid i.p.v. gedood. De zonde van hoeren en tollenaars is verwisseld voor die van Farizeeën. Door dit boek, dat bijzonder praktisch van aard is, loopt als een rode lijn de overtuiging dat levensheiliging onlosmakelijk verbonden is met de christelijke ervaring. D.w.z. ook hier gaat Edwards' grootste belangstelling uit naar de vrucht van de Geest in het leven van enkeling en gemeente. Waar een bekering niet gevolgd wordt door een verandering van aard en heiligheid van leven is ze niet echt.

Zoals de titel al aangeeft gaat Edwards' belangstelling in dit boek uit naar de *affecties*. Je kunt ook zeggen dat het hem gaat om de *bevinding*. De belangrijkste affectie is de liefde tot God. Maar die heeft geen plaats in het leven van een christen zonder emotie en gevoel. Edwards verdedigt die dan ook tegen hen die een stoïcijns, gevoelloos en onbewogen geloof voorstaan. Waar geloof bestaat voor een groot deel uit heilige affecties. God rustte onze ziel toe met twee vermogens: het vermogen tot perceptie en speculatie om te kunnen oordelen (begrip) en het vermogen om zich tot dingen aangetrokken of ervan afgekeerd te voelen. Dat laatste vermogen zal zich in verschillende graden uiten al naar gelang het voorwerp van instemming of afkeer sterker behaagt of tegenstaat. Maar dan mag toch verwacht worden, dat God sterke gevoelens van liefde oproept en de zonde sterke gevoelens van haat. Al is geloof meer dan affectie, het kan er beslist niet zonder. Zoals er geen waar geloof is waar slechts affectie is, zo is er geen waar geloof zonder religieuze affectie. Als de grote dingen van het geloof juist worden verstaan zullen ze het hart raken. Dat iemand veel affectie heeft bewijst niet de waarheid van zijn geloof. Maar wanneer hij totaal geen affectie heeft bewijst dat, dat hij geen waar geloof heeft. Daarom moeten affecties niet worden verworpen, maar getoetst.

Een opmerkelijke conclusie van Edwards is dat men, als waar geloof grotendeels in affecties ligt, middelen behoort te gebruiken die erop gericht zijn affecties op te roepen. D.w.z. die boeken, preken, orden van dienst, manieren van aanbedding, lofzangen e.d. zijn het meest gewenst, die in staat zijn de harten van hen die deze middelen gebruiken het diepst te raken.

Perhaps, formerly the generality (at least of the common people) were in the extreme of looking too much to an affectionate address in public performances: but now a very great part of the people seem to have gone far into a contrary extreme (...) Undoubtedly, if the things of religion in the means used are treated according to their nature and exhibited truly, so as tends to convey just apprehensions and a right judgment of them, the more they have a tendency to move the affections the better.

In het tweede deel van zijn boek waarschuwt Edwards tegen allerlei gemoedsaandoeningen die ten onrechte voor heilige affecties worden gehouden. En hij noemt dan eerst twaalf *valse aanwijzingen* om de zuiverheid van affecties aan te toetsen.

1. Dat religieuze affecties bijzonder sterk zijn bewijst het één noch het ander.
2. Het grote effect van religieuze affecties op het lichaam bewijst het één noch het ander.
3. Dat religieuze affecties hen, die ze ondergaan, ertoe brengen om vloeiend, vurig en uitbundig te zijn in het spreken over geloofszaken bewijst het één noch het ander. Zeker, waar het hart vol van is loopt de mond van over. Maar het kan ook slechts religie van mond en van de tong zijn.
4. Dat religieuze affecties niet door iemand zelf worden voortgebracht, noch product zijn van eigen vernuft of kracht, bewijst het één noch het ander. Wedergeboorte, leven uit de dood, komt onmiskenbaar van buiten de mens zelf. Maar mensen kunnen ook in beslag worden genomen door een geest die niet de Geest van God is.
5. Dat mensen plotseling bijbelteksten 'krijgen' bewijst het één noch het ander. Het is niet per definitie teken van geestelijkheid van het hart. Ook de duivel kan teksten in herinnering brengen om mensen tot valse zekerheid te brengen. Denk aan de geschiedenis van Jezus' verzoeking in de woestijn.
6. Uiterlijk betoon van liefde bewijst het één noch het ander. Uiteraard is liefde vrucht van de Geest. Maar satan kan liefde vervalsen. Hoe uitnemender iets is (goud, zilver), des te meer zal het vervalst worden.
7. Dat mensen grote variëteit aan affecties hebben (blijdschap, vrede, geluk) bewijst het één noch het ander. Als satan iemand op valse gronden tot zekerheid van geloof brengt zal dat gepaard gaan met gevoelens van dankbaarheid en bewondering.
8. De aard van affecties kan niet worden bepaald door het feit dat troost en vreugde schijnen te volgen op opwekkingen en gewetensovertuigingen in een zekere volgorde. Normaal is volgens Edwards dat de blijdschap om verlossing volgt op aangrijpende angsten voor het oordeel. God openbaart zich vaak eerst op schrikwekkende wijze, voordat hij met zijn troost komt (cf. Ex. 19; Jes. 6; Opb. 1). Edwards houdt zich, zoals we al zagen, ook in eigen prediking strikt aan de volgorde: wet - evangelie. Maar dat vreugde en troost volgen op angst voor de hel betekent niet per definitie dat het geweten overtuigd is. Deze gevoelens kunnen ook voorbarig en vals zijn.
9. Dat mensen veel tijd besteden aan de godsdienst of met ijver betrokken zijn in uiterlijke plichten van aanbedding bewijst het één noch het ander. Natuurlijk hoort het erbij. Maar men kan het ook doen met een leeg hart.
10. Aanbedding en lofprijzing met de mond bewijzen niet dat affecties die daarmee gepaard gaan al of niet uit God zijn. De Hosanna-roepers kunnen kort daarna het 'Kruis Hem' schreeuwen.
11. Iemands zekerheid over de goddelijkheid van zijn ervaring of over zijn staat is geen bewijs voor of tegen de echtheid van de affectie. Gods beloften en eden, zo zeker als ze zijn, kunnen geen sterke hoop en troost bieden aan enig bijzonder persoon als hij niet zeker weet, dat ze hém gelden.

In dit kader onderscheidt Edwards twee soorten hypocrieten: zij die bedrogen worden door eigen zedelijkheid en uitwendige godsdienst (meestal Arminianen van confessie) en zij die bedrogen worden door valse ontdekkingen en ervaringen. De laatste noemt Edwards wel de *evangelical hypocrites*. Ze kunnen de mond vol hebben van vrije genade, maar stiekem prat gaan op eigen gerechtigheid. De laatste zijn volgens Edwards erger dan de eerste en ook haast niet meer te bekeren. Wie zichzelf bedriegt door ingebeelde openbaringen is haast niet meer tot inkeer te brengen. De zekerheid van de *evangelical hypocrites* noemt Edwards de zekerheid van een gek, die denkt dat hij koning is.

12. Het tonen van veel uiterlijke manifestaties van religieuze affecties en de aangename uitwerkingen ervan op ware gelovigen bewijst niets m.b.t. de aard van die affecties. Het is voor ware gelovigen onmogelijk van anderen met zekerheid te bepalen wie wel of niet gelovig zijn. Je ziet altijd alleen maar de buitenkant. Alleen de Heer kent het onderscheid tussen schapen en bokken. Wat we aan verschijnselen van vroomheid bij anderen waarnemen moeten we in dankbaarheid en liefde aanvaarden. Maar het is onmiskenbaar dat de meest eminente heiligen tot niets kunnen komen.

In het derde en verreweg het meest omvangrijke deel van zijn boek wil Edwards positief omschrijven waarin geestelijke affecties verschillen van andere. Ook hier komt hij weer tot een lijst van twaalf kenmerken. Al benadrukt hij vooraf eerst nog eens weer, dat deze lijst dus niet mag worden gebruikt om naasten in te delen in ware gelovigen en hypocrieten. De arrogantie om dat te kunnen heeft Edwards juist veroordeeld. Ook zullen mensen die *low in grace* zijn of vervallen tot een *carnal and unchristian frame* aan de hand van deze kenmerken niet kunnen vaststellen of het hun goed gaat. Kleine genade kan nl. niet helder en klaar worden onderscheiden, evenmin als embryo's van dieren scherp te onderscheiden zijn van die van mensen. Edwards waarschuwt er hier ook tegen teveel waarde te hechten aan zelfonderzoek.

Although self-examination be a duty of great use and importance, and by no means to be neglected, yet it is not the principal means by which the saints do get satisfaction of their good estate. Assurance is not to be obtained so much by self-examination as by action (d.w.z. de geloofspraktijk - jcs).

Verder meent Edwards dat de hypocrieten weinig aan de kenmerken zullen hebben, verblind als ze zijn door hun eigengerechtigheid. Maar mogelijk kan het geven van kenmerken preventief werken. En God kan zelfs zulken overtuigen.

En dan volgen de twaalf kenmerken:

1. Affecties die werkelijk geestelijk en vol genade zijn vloeien voort uit invloeden en werken op het hart die geestelijk, bovennatuurlijk en goddelijk zijn. Natuurlijke mensen kunnen buitengewone gaven van de Geest bezitten zonder dat ze geestelijke personen zijn. Het ontvangen van visioenen van Christus, hangend aan het kruis, of het plotseling invallen van Bijbelwoorden e.d. zegt op zichzelf niets. Wat velen het getuigenis van de Heilige Geest noemen, dat ze kinderen van God zijn, hoeft totaal niet geestelijk te zijn. De Heilige Geest verzekert ons niet van het kinschap van God door een inwendig getuigenis, maar door onze ogen te openen voor wat is geopenbaard in het Woord. Het is de Geest der liefde die ons laat roepen: Abba, Vader (Rom. 8,16). Dat heeft niets te maken met een innerlijke fluistering of onmiddellijke suggestie of openbaring, maar het is het genadige effect van de Geest in de harten van de heiligen, die hen zich doet gedragen als kinderen.

2. Het fundament van zuivere bevindelijkheid is Gods verhevenheid en heerlijkheid. Van daaruit ontspringen de ware affecties van God. De heiligen zien niet eerst dat God hen liefheeft, om dan te zien dat Hij liefelijk is. Maar ze zien eerst dat God liefelijk is en dat Christus voortreffelijk en heerlijk is en gaan Hem daarom liefhebben. Zelfliefde speelt hierin slechts secundair en per konsekwentie een rol.

3. Ware bevindelijkheid richt zich met name op de heiligheid van God.

A true love to God must begin with a delight in His holiness, and not with a delight in any other attribute; for no other attribute is truly lovely without this, and no otherwise than as (according to our way of conceiving God) it

derives its loveliness from this; and therefore it is impossible that other attributes should appear lovely, in their true loveliness, until this is seen (...) They that do not see the glory of God's holiness cannot see anything of the true glory of His mercy and His grace.

4. Ware bevindelijkheid komt voort uit een verlicht verstand, dat in staat is op juiste wijze de goddelijke dingen te begrijpen. Ook hier wijst Edwards het plotseling 'krijgen' van teksten af als een middel om zekerheid te verwerven. De Schrift openbaart nergens expliciet welke bijzondere personen door God bemind worden. Dit leert de Schrift slechts per konsekwentie door te zeggen welke hoedanigheden door God beminde personen bezitten. Geestelijke kennis heeft ook niets te maken met het verstaan van de zgn. mystieke bedoeling van de Schrift in zijn gelijkenissen, typologieën en allegorieën. De Schrift geestelijk verstaan is juist verstaan wat er in de Schrift is, d.w.z. juist verstaan wat in de betekenis ervan vervat is en niet in het maken van een nieuwe betekenis. Geestelijke verlichting is dat de ogen worden geopend voor wat er al stond (Ps. 119,18), maar nog niet eerder was ontdekt.

5. Ware bevindelijkheid is verbonden met een redelijke en geestelijke overtuiging van de historiciteit en zekerheid van goddelijke dingen. "Hem hebt gij lief, zonder Hem gezien te hebben; in Hem gelooft gij, zonder Hem thans te zien, en gij verheugt u met een onuitsprekelijke en verheerlijkte vreugde" (1 Petr. 1,8). Elke ware gelovige is ten volle overtuigd van de waarheid van de grote feiten van het evangelie. Men is daar niet van overtuigd door historische argumenten van buitenaf, maar deze overtuiging is gegrond op de innerlijke evidentie van de betuigde waarheid en door het zien van de heerlijkheid daarvan.

6. Ware bevindelijkheid gaat gepaard met evangelische nederigheid. Zelfvernederig is één van de meest wezenlijke dingen die behoren bij een waar christendom. Hypocrieten kunnen daar dan weer een grote show van maken. Maar die nederigheid is verkapte zelfverheffing. Het is dan zoiets als de tollenaar die God dankt, dat hij niet is als de Farizeeër. Een ware eminente heilige zal zich nooit bewust zijn, dat hij beter is dan anderen. Zodra hij dat denkt is hij bevangen door een onrechtvaardige geest. Een eminente heilige is niet in staat zichzelf in iets eminent te achten. Al zijn ervaringen zijn in eigen ogen klein, m.n. juist zijn nederigheid. Hij heeft meer oog voor zijn trots dan voor zijn nederigheid.

7. Ware bevindelijkheid onderscheidt zich van andere doordat ze de aard van de persoon krachtig verandert. De zon schijnt in de gelovigen, zodat ze kleine zonnetjes worden. Alleen de Geest kan een dergelijke transformatie tot stand brengen.

8. Ware bevindelijkheid kenmerkt zich door gelijkvormigheid aan Christus, die was als een lam en als een duif. Dat leidt tot een geest van zachtmoedigheid. Zachtmoedigheid is zozeer het karakter van de heiligen dat in de Schrift zachtmoedig en godvrezend vrijwel synoniem is. Het gaat hier om drie zaken, nl. vergeving, liefde en barmhartigheid.

9. Ware bevindelijkheid stemt het hart tot mildheid en tederheid. Een dergelijk hart is gevoeliger voor de afstotelijkheid van de zonde. Terwijl valse bevindelijkheid leidt tot afstomping en wetticisme, die stijft in minimalisering van de zonde. Ware genade prikkelt het geweten.

10. Ware bevindelijkheid houdt de juiste proporties in het oog. Het is hypocriet enerzijds te klagen over de zonden en er anderzijds in te zwelgen. Anderen zien wel de balk in het oog van een ander, maar niet de splinter bij zichzelf. Bij ware gelovigen gaan vreugde en vertroosting gepaard met diepe zorg en berouw over de zonde. Heiligen lijken op kinderen, die niet huilen voor, maar wel na de geboorte!

11. Ware bevindelijkheid verdiept het geestelijk verlangen. Valse bevindelijkheid dooft dat verlangen uit. Hoemeer een heilige zijn God liefheeft, destemeer verlangt hij er naar Hem lief te hebben en kwelt hem zijn gebrek aan liefde. Hoemeer een heilige de zonde haat, destemeer verlangt hij er naar die te haten en klaagt hij dat hij die nog zozeer liefheeft. Hoe meer genade iemand in zijn onvolmaakte staat ontvangt, destemeer wordt hij door zijn onvolmaaktheid geplaagd. Maar iemand die leeft onder angst voor straf en hel en dan valse zeker-

heid ontvangt, kent geen ernstig verlangen meer naar meer licht en genade. Hij heeft z'n doel bereikt, nl. het vertrouwen dat hij niet naar de hel gaat. Het zoeken is voorbij. Gelovigen blijven dorsten naar gerechtigheid.

12. Ware bevindelijkheid werkt zich uit in een christelijke levenspraktijk. Het geloof is werkzaam door de liefde. Deze christelijke praxis is een manifestatie van de ernst van een belijdend christen in de ogen van zijn naasten en zijn broeders. Het is ook voor de belijder zelf het voornaamste bewijs van zijn reddend geloof (cf. v/a 86 H.C. "Waarom moeten wij nog goede werken doen? Omdat Christus ... ons door zijn Heilige Geest tot zijn evenbeeld vernieuwt...; voorts, opdat wij voor onszelf door de vruchten zeker zijn van ons geloof..."). De praxis is het meest duidelijke kenmerk van een waarachtige bekering.

It is the chief of all the signs of grace, both as an evidence of the sincerity of professors unto others, and also to their own consciences.

Juist omdat dit het voornaamste kenmerk van waarachtig geloof is, acht Edwards het van groot belang op deze twee aspecten nog dieper door te gaan.

Allereerst is de christelijke geloofspraktijk en een heilig leven dus een manifestatie van de ernst van een belijdend christen in het oog van zijn naasten en zijn medechristenen. Er zijn twee manieren om onze naaste te tonen wat in onze harten is: door wat we zeggen en door wat we doen. Maar de Schrift geeft aan de laatste manier verre de voorkeur. Zoals trouwens de *common sense* van heel de mensheid in alle tijden en onder volken heeft geoordeeld, dat men aan z'n daden kan weten wat er in iemands hart leeft.

Wel zal een christelijke geloofspraktijk een christelijke belijdenis insluiten! Vruchten moeten gepaard gaan met open bloemen. Zo'n belijdenis moet van dien aard zijn, dat duidelijk is dat men weet waarover men praat. Het hoeft echter niet in te houden, dat men moet kunnen duidelijk maken langs welke wegen en methoden de Heilige Geest in het hart van de belijder gewerkt heeft. Nergens in de Schrift wordt een dergelijk onderzoek gevonden of vereist.

In de tweede plaats is de christelijke geloofspraktijk dus voor de gelovige zelf een bewijs dat zijn geloof van reddende aard is. Edwards geeft daarvoor een aantal argumenten. Allereerst beroept hij zich op de rede.

Reason plainly shows that those things which put it to proof what men will actually cleave to an prefer in their practice, when left to follow their own choice and inclination, are the proper trial what they do really prefer in their hearts.

Als een mens alles voor Christus opgeeft, dan bewijst dat dat hij in zijn hart voor Christus als Heer gekozen heeft. Christus volgen met je hart is een hart hebben om Hem te volgen. En ook het doorstaan van beproevingen maakt duidelijk wat er in iemands hart leeft, zoals ook gezegd wordt in Rom. 5,3v: "Wij weten, dat de verdrukking volharding uitwerkt, en de volharding beproefdheid, en de beproefdheid hoop". De kracht van een stok om op te steunen is het gewicht dat we erop laten leunen.

Tenslotte wijst Edwards erop, dat we ook voor de rechterstoel van God geoordeeld zullen worden naar onze daden als vruchten van ons geloof. De geloofspraktijk wordt de enige maatstaf genoemd in dat toekomstig oordeel. Dus niet iemands ervaringen of het verhaal van zijn bekering, maar zijn werken!

Kortom, de geloofspraktijk is het meest duidelijke kenmerk van een waarachtige bekering. Er zijn beslist ook nog andere kenmerken. Zoals ook een vijgeboom talloze kenmerken heeft, maar de belangrijkste is dat hij vijgen voortbrengt. Bijzondere geestelijke ervaringen, mystieke belevingen, het ontvangen van visioenen of profetieën e.d., ze zijn zoveel waard als ze de geloofspraktijk beïnvloeden.

Als Edwards wordt verweten, dat hij met deze enorme nadruk op de levensheiliging en de vruchten van het geloof een te groot gewicht geeft aan de werken en zo het evangelie van de rechtvaardiging door het geloof alleen op losse schroeven zet, antwoordt hij: hoe zou een heilig leven niet kunnen samengaan met de vrijheid van Gods genade? Dat zou alleen zo zijn als onze werken gelden als betaling van Gods liefde i.p.v. als een teken

daarvan. De bedelaar die dankbaar omgaat met het geld dat hem geschonken werd doet niets af aan de vrijheid van de gever. Goede werken als vrucht tonen juist de heerlijkheid van de geschonken genade. Zou de leer van de vrije genade onverenigbaar zijn met de heilige geloofspraktijk als teken ervan, dan zou het even onverenigbaar zijn met elk ander teken daarvan. Dus ook met bijzondere ervaringen e.d. Want met werken wordt in de Schrift bedoeld op alle vormen van eigengerechtigheid, d.w.z. wettische vroomheid evengoed als werkheiligheid. Edwards is er zich niet van bewust, dat hij met zijn grote nadruk op de geloofspraktijk afbreuk heeft gedaan aan het evangelie van Gods soevereine en vrije genade.

Zoals ik in de eerste alinea's van dit onderdeel al aangaf strijdt Edwards hier op twee fronten. In de eerste plaats keert hij zich tegen allen die tegen godsdienstige bevinding en emotionaliteit een vooroordeel koesteren en die haar bestempelen als extreme geestdrijverij. Tegenover hen benadrukt Edwards dat geloof zonder emotie ondenkbaar is.

Maar het front ter andere zijde houdt hem toch het meest bezig. En juist in het gesprek met de tegenstanders daar gaat Edwards het diepst in op de aard van de ware godsdienst. Hij realiseerde zich dat het grootste gevaar voor de belijdende orthodoxie het Antinomianisme was. De aanhangers hiervan maakten emoties dé basis van geloofs zekerheid. Bekeerden zouden ook nooit onzeker zijn m.b.t. hun bekering. Zekerheid is het wezen van de redding en eenmaal gered zou een bekeerde nooit hoeven te twijfelen, hoe hij ook leeft. Daartegenover stelt dan een leerling van Edwards, **Joseph Bellamy**, dat ware zekerheid alleen te vinden is op grond van inwendige kenmerken van de wedergeboorte, die de gelovige vindt in zich zelf.

Edwards vermijdt echter de beide extremen en stelt dat zekerheid te vinden is door geloof dat zich richt op Jezus Christus. Maar daarnaast moet en zal dat geloof ongetwijfeld leiden tot geestelijke verandering.

Edwards had aan dit front ook te maken met de bewering dat iemand geloofs zekerheid kon ontvangen door een *immediate witness* van de Heilige Geest als een ervaring in het hart van de gelovige. Edwards gelooft dat het Nieuwe Testament van geen enkele ervaring leert dat het een permanente bron van zekerheid is. Eén enkel getuigenis van de Geest is onvoldoende. Er is een voortdurend werk van de Geest nodig. Het handelen van de gelovige is in de zekerheid inbegrepen. Wandelen in gehoorzaamheid en de troost van de Heilige Geest horen bij elkaar. Daarom is elke zekerheid los van de zorg voor levensheiliging een valse zekerheid. Het bezwaar van Edwards keert zich vooral tegen de bewering van een *onmiddellijk* getuigenis van de Geest, dus niet tegen zo'n getuigenis als zodanig. En ook is zo'n ervaring niet een *once-and-for-all* ervaring, want de Geest gaat door met zijn werk en dus ook met het geven van ervaringen.

Beoordeling

In het bovenstaande heb ik Edwards nogal breedvoerig aan het woord laten komen, omdat ik denk dat maar weinigen zijn boeken bezitten, laat staan kennen. Maar waarom is het eigenlijk van belang zoveel aandacht te geven aan deze 18e eeuwse Puriteinse 'theoloog van de opwekking'?

Het mag bekend zijn, dat er in onze tijd in kerken en groepen een groot verlangen is naar opwekking en vernieuwing van het geestelijk leven. Er is ook een stroom van publicaties op gang gekomen over de voorwaarden voor zo'n spirituele vernieuwing en over de weg waarlangs die plaats zal kunnen vinden. Velen zijn ervan overtuigd dat Godsvervreemding en Godsverduistering niet het laatste woord kunnen noch zullen hebben. De Puriteinen, waarvan Edwards een waardige vertegenwoordiger is, waren er zeker van dat aan het einde der tijden de Kerk een grote opleving zou doormaken.

In dit verband is nog een ander geschrift van Edwards de moeite waard om te noemen, nl. *An Humble Attempt To promote Explicit Agreement and Visible Union of God's People in Extraordinary Prayer for the Revival of Religion and the Advancement of Christ's Kingdom on Earth, pursuant to Scripture-Promises and Prophecies concerning the last Time*. Edwards haakt met dit geschrift uit 1747 in op een initiatief dat enkele jaren daarvoor genomen was in Schotland. In 1744 hadden enkele predikanten daar besloten m.h.o. op de situatie van de kerk en van de wereld regelmatige bidstonden te houden om God te

m.h.o. op de situatie van de kerk en van de wereld regelmatige bidstonden te houden om God te smeken om een geestelijke opleving. Twee jaar lang zou men elke zaterdagavond en elke zondagmorgen en op de eerste dinsdag van elk kwartaal, privé of in gebedskringen, voor dat doel tijd vrij maken. Overigens wilde men elkaar hier niet strikt aan binden. En men beschouwde dergelijke gebedstijden ook niet als bijzonder heilig. Het was gewoon een kwestie van onderlinge afspraak om nonchalance en verslapping te voorkomen of te bestrijden. Men wilde elkaar in zo'n belangrijke verplichting steunen, omdat zoiets anders maar al te gemakkelijk in het slop raakt door laksheid, vleeselijkheid of aandacht voor wereldse zaken. Toen de twee jaar om waren besloot een aantal van de Schotse predikanten hiervan verslag te doen in een publicatie en anderen uit te nodigen om ook mee te doen, en wel deze keer voor een periode van zeven jaar.

Edwards blijkt bijzonder getroffen door dit initiatief en maakt er zich sterk voor dat deze vorm van *concerted prayer* (ten onrechte vaak vertaald met het misverstand uitlokkende woord 'gebeds-concert'; het gaat meer om een gearrangeerd gebed) ook in New England wordt overgenomen. Hij motiveert dit met vele plaatsen in de Schrift, waarvan hij als voornaamste noemt Jes. 62,6v: "Op uw muren, o Jeruzalem, heb Ik wachters aangesteld, die de ganse dag en de ganse nacht nimmer zullen zwijgen. Gij, die de HEERE indachtig maakt, gunt u geen rust. En laat Hem geen rust, totdat Hij Jeruzalem grondvest en het stelt tot een lof op aarde". Verder verwijst hij o.a. naar Luk. 18,1vv; Opb. 8,4 en 22,20. En niet te vergeten het gebed van de leerlingen in Hand. 1 om de uitstorting van de Geest.

If we look through the whole Bible, and observe all the examples of prayer that we find there recorded, we shall not find so many prayers for any other mercy, as for the deliverance, restoration, and prosperity of the church, and the advancement of God's glory and kingdom of grace in the world.

...

There is perhaps no one thing that the Bible so much promises, in order to encourage the faith, hope and prayers of the saints as this; which affords to God's people the clearest evidence that it is their duty to be much in prayer for this mercy. For, undoubtedly, that which God abundantly makes the subject of his promises, God's people should abundantly make the subject of their prayers.

In dit verlangen naar geestelijke vernieuwing, sterker nog: naar overweldigende manifestaties van Gods Geest en uiteindelijk naar de komst van Gods Rijk kunnen we veel leren van een man als Edwards. Daarbij zouden we ons wel de vraag moeten stellen, waar we eigenlijk aan denken als we om een opwekking bidden. En dan kan kennisname van Edwards' denken ons behoeden voor twee valkuilen.

In de eerste plaats moeten we er voor oppassen onze maatstaven voor een *revival* dusdanig te koppelen aan een dergelijke gebeurtenis uit het verleden, dat een door ons verwachte opwekking er precies zo uit zou moeten zien. Alsof de tekenen van opwekkingen van toen - op de grond vallen, visioenen, uitbarstingen van blijdschap of van verdriet e.d. - als kenmerken van het ware gelden. Dan wordt vergeten, dat de duivel een perfecte imitator is en een meester in het voortbrengen van uiterlijke tekenen. Precedenten zijn nooit voldoende bewijs voor betrouwbaarheid. Of om het in de woorden van Edwards te zeggen: *What the church has been used to, is not a rule by which we are to judge.*

Bovendien, als we zo op het verleden gefixeerd zijn, zal het voor ons moeilijk zijn om een opwekking in de toekomst te herkennen. Want het is niet Gods gewoonte zichzelf te herhalen. Edwards waarschuwt, dat als iemand alleen erkennen wil dat God aan het werk is als Hij herhaalt wat Hij al eerder deed, dat hij dan God aan banden legt waar Hij zichzelf niet gebonden heeft.

Een tweede valkuil kan zijn, dat we een opwekking toejuichen als een gebeurtenis die voor de kerk alle problemen zal oplossen en ons zal brengen in een toestand van opperste vrede en ongestoorde rust. Bestudering van de geschiedenis van de opwekkingen uit de tijd van Edwards en de geschriften die hij daaraan gewijd heeft kunnen ons dan drastisch uit de droom helpen. Weliswaar zal een opwekking apathie en doodsheid doorbreken. Maar er zullen andere problemen voor in de plaats komen als gevolg van een overdaad aan onordelijke

en ongedisciplineerde geestelijke vitaliteit. Wanneer gelovigen opgeschrikt worden uit een toestand van ingezonkenheid door een overweldigende bewustwording van de werkelijkheid van geestelijke zaken en van God, dan geeft dat een schok. Zoals iemand, die midden in de nacht wakker wordt gemaakt doordat in zijn kamer plotseling het licht wordt aangedaan en hij uit bed gesleurd wordt, staat te knippen met zijn ogen en te tollen op zijn benen. Het heeft heel wat tijd nodig voordat men weer in balans is. Enerzijds ziet men de dingen dan pas goed op een wijze, zoals men het nooit eerder zag. Anderzijds maakt de felheid van het licht, dat men eerst nauwelijks iets goed kan onderscheiden. Dat maakt ook ontsparingen als trots, bedrog, kritikasterigheid en extravagant gedrag mogelijk. Onbekeerden kunnen worden meegeslept in wat gaande is. Men voelt de macht van de waarheid, ook al blijft het hart onvernieuwd, zodat men kan vervallen tot fanatieke geestdrijverij.

Zo is een opwekking altijd een vervormd werk van God. En hoe krachtiger de *revival*, des te ergerlijker vervormingen we mogen verwachten. En daarom kan een dergelijke gebeurtenis ook altijd rekenen op felle oppositie door respectabele kerkleden. Het is te verwachten dat menig kerkleider er tegen (s)preekt en schrijft en probeert het te onderdrukken als een ongeestelijk verschijnsel. Edwards heeft het zelf aan den lijve ondervonden. En hij waarschuwt ons dat ook onder ogen te zien.

A work of God without stumbling-blocks is never to be expected. We shall probably see more instances of apostasy and gross iniquity among professors.

Maar dat neemt voor hem niet weg, dat het alles waard is er vurig en aanhoudend om te bidden en er verlangend naar uit te zien. Zijn *Humbly Attempt* schreef hij immers toen de *awakenings* die hij had meege maakt, met al de moeiten daaraan verbonden, allang weer over hun hoogtepunt heen waren. De inspanningen en de teleurstellingen die hij had ondervonden weerhielden hem er niet van vurig te bidden en anderen aan te sporen tot zo'n gebed om een nog ingrijpender opwekking door Gods Geest.

In elk geval heeft Edwards de kerk van toen en van nu een grote dienst bewezen door zijn uitgebreide en diepgaande analyse van het werk van de Geest en van zijn tegenstander in een opwekkingsbeweging. En daarbij is met name zijn spreken over affecties en emoties alsook zijn benadrukken van de vrucht van de Geest van blijvende betekenis.

Zo is zijn *Treatise concerning the Religious Affections* heel goed te hanteren bij de beoordeling van fenomenen als b.v. de zgn. 'Toronto-beweging', die nogal opzien baarde door allerlei verschijnselen als 'lachen in de Geest' e.d. Volgens Edwards zullen we dergelijke uitingen beslist niet meteen af hoeven te wijzen als duivels of ongeestelijk. Anderzijds mogen we ze ook niet begroeten als dé bewijzen voor de geestelijkheid van zo'n beweging. En we zullen ons zeker niet gedrongen moeten voelen ook naar dergelijke ervaringen te streven. Het zelfde geldt voor uitingen als 'vallen in de Geest', het spreken in tongen, profeteren e.d. Ze kunnen niet gelden als absolute bewijzen van geestelijkheid van een beweging. Ze kunnen zelfs de heiliging in de weg staan en de aandacht van God afleiden. Als men sterk gespitst is op de manifestatie van meer en betere gaven van de Geest, kan er sprake zijn van duivelse misleiding. Maar al te gemakkelijk wordt dan de aandacht voor de Geest ingeruild voor belangstelling voor de gaven. Hier moet het voorbeeld van Simon de tovenaer uit Hand. 8 voor ons een permanente waarschuwing zijn.

Waar Edwards ons naar leert vragen als we van dergelijke uitingen horen of er getuige van zijn, is naar de vrucht. Hoe leeft de man of de vrouw, die 'valt of lacht in de Geest', profeteert, in tongen spreekt of visioenen ontvangt? Hoe gaat hij om met zijn naasten en hoe ondergaat hij beproevingen? Bovendien, hoeveel studie maakt hij van Gods Woord? Klinkt de stem van de Goede Herder door hem heen of is hij uitdrager van eigen meningen? En worden de gaven en bijzondere uitingen gebruikt om zichzelf en anderen te richten op Christus en Gods Woord of staat de vrome of begaafde mens in het middelpunt? Edwards is overigens van mening, dat de 'bijzondere gaven' en de emoties zullen afnemen naarmate de groei naar het beeld van Christus toeneemt. Al eerder zagen we bij hem de beeldspraak van bloem en vrucht. Daarop doorgaande zou je de diverse manifestaties van de Geest kunnen vergelijken met de kleurrijke bladeren van een bloem. Maar heeft de

taties van de Geest kunnen vergelijken met de kleurrijke bladeren van een bloem. Maar heeft de bevruchting plaatsgevonden, dan vallen de mooie bladeren geleidelijk af. En daar gaat het toch ook om, dat de vrucht blijft (Joh. 15,16)!

Met inachtneming van de kritische kanttekeningen die bij de persoon en het werk van Jonathan Edwards te plaatsen zijn, mag het gevoel overheersen dat het de moeite waard is om te luisteren naar de stem van deze 'theoloog van de opwekking' uit de vroege 18e eeuw.

J.C. Schaeffer

Nunspeet, september 1997

Invloed van Edwards na zijn dood

In 1764 publiceerde Samuel Hopkins de eerste biografie van Edwards: *Life and Character of Edwards*. Hopkins had als 20-jarige student een tijdje bij de fam. E. geloged en leefde sindsdien in nauwe betrekking met hem. Veel van wat hij schreef wist hij dan ook al als ooggetuige.

Maar deze biografie werden evenals de postume uitgaven van zijn werken weinig gekocht. Het maakt duidelijk dat E. aanvankelijk niet in tel was in eigen tijd en land. Hij werd nauwelijks als belangrijke auteur beschouwd.

Daarbij komt dat mentaliteit in de late 18e eeuw zich verzette tegen de leer die E. verkondigde. Calvinistische overtuigingen kwijnden weg in NAmerika. De Congregationalistische kerken van New England gleden langzamerhand via arminianisme weg in Unitarianisme en universalisme o.l.v. **Chauncy**, één van E.'s belangrijkste critici. Dit droeg meeste bij aan desinteresse in E.

Eén van de grootste promotors van werk van E. was nog, vreemd genoeg, **John Wesley**, die in 1743 door E. was berispt van afwijking van orthodox christendom. Terwijl W. zelf ook duidelijk moeite had met bepaalde opvattingen van E., m.n. zijn spreken over het oordeel van God. W. publiceerde meerdere boeken van E., zij het met wonderlijke vrijmoedigheid om dingen weg te laten.

In de jaren negentig van 18e eeuw stond NOAmerika op drempel van krachtige revivals over een periode van veertig jaar. Juist in die periode kwamen E.'s boeken weer uitgebreid in circulatie en werden m.n. door 'gewone' gelovigen gelezen. In 1808/9 verscheen de eerste editie van zijn verzamelde werken in acht delen! Elke aanbevolen lijst van boeken door orthodoxe predikers uit die tijd bevat de naam van E.

In 1789 was zijn *Humble Attempt* al opnieuw uitgegeven. De bekende zendeling **William Carey** had een exemplaar bij zich op zijn historische reis naar de Indianen.

Ook in E.'s eigen Northampton werd vijftig jaar na eerste editie tweede druk van **Hopkins** *Life of Edwards* gepubliceerd. En verschillende predikanten van N. waren openlijk bewonderaars van hun voorganger.

De jaren van opwekking in NAmerika eindigden na zo'n veertig jaar rondom 1830 onder impact van invloeden niet ongelijk aan die die voortkwamen uit GA. In deze tijd was het **Charles Finney**, aan wie ds. v.d. Dussen zijn dissertatie wijdde, die in oppositie tegen de traditie van de ouderen (zoals hij de orthodoxie noemde) een nieuwe theologie en nieuwe maatstaven promoveerde. Terwijl F. de steun van E. claimde week hij op fundamentele punten van hem af, m.n. m.b.t. aard van wedergeboorte. F. claimt dat wedergeboorte gebeurt door daad van menselijke wil. Door groei van invloed van F. nam belangstelling in E. opnieuw af om plaats te maken voor breder en oppervlakkiger type van arminiaans evangelicalisme. Juist vanuit Princeton werd hiertegen krachtig geopponneerd door mannen als **Hodge, Miller, Atwater** t/m **Warfield**.

In Engeland overtrof in 19e eeuw uitgave v werken van E. verre die in Amerika. Vooral onder 'gewone' christelijk publiek kreeg E. veel lezers.

Lezen van E. inspireerde nieuwe generatie van predikanten. Leiders onder de vroege 19e-eeuwse Baptisten waren uitgesproken bewonderaars van E., m.n. **Robert Hall**, de opvolger van **Carey** en **John C. Ryland**. En ook in Schotland had E. grote invloed, zoals bv op **Thomas Chalmers**.

Maar in de tachtiger jaren van de vorige eeuw was invloed van E. aan beide zijden van de oceaan weer geslonken.

De enige die in de vroege 20e eeuw positief over hem schreef was **Arthur Cushman McGiffert**. Dit was van invloed op **Martyn Lloyd Jones** die in 1929 enkele boeken van E. te pakken kreeg en verslond. Hij werd prikkel voor nieuwe generatie van lezers van E. En toen in Engeland de *Banner of Truth* begon met uitgeven behoorden drie delen van uitgelezen werken van E. tot eerste publicaties.

Iets over de relatie tussen Edwards en zendingsijver

Zoals gezegd, in de 18e en 19e eeuw was het Methodisme en Arminianisme van **Wesley** en **Finney** de grote verzoeking van het evangelisch christendom. W. bleef maar herhalen dat Calvinisme de grootste hindernis is voor Gods werk. Maar geen boek is groter bijdrage geweest voor zendingsijver dan E.'s *Life of Brainerd*.

Terwijl E. waarschijnlijk bezig was met het klaarmaken van *Humble Attempt* (zijn oproep voor georganiseerd gebed om komst van Gods Koninkrijk) voor de pers kreeg hij in 1747 bezoek van **David Brainerd**.

In 1741 had B. in de jaren van de GA kritisch gesproken over het geestelijk karakter van een van de onderwijzers in Yale College. Hierom werd hij van het college verwijderd. In 1743 bood B. nederig excuses aan om weer te worden toegelaten. Werd geweigerd. B. werd toen gevraagd om zendingswerk onder Indianen te doen.

In 1744 ging hij werken onder de Indianen bij de Delaware River in Pennsylvania. Met weinig resultaat. Maar in de zomer van 1745 kwam er een verrassende verandering. Toen ontstond er een werk van bekering onder de Indianen van Crossweeksung in New Jersey, dat leek op die onder de blanken tijdens de GA.

In 1746 leed B. aan tbc waardoor hij zijn werk moest beëindigen. In okt '47 overleed hij bij E. aan huis. Maar zijn komst in N. was voor E. een gebeurtenis van verrijkende gevolgen. E. voelde zich toentertijd behoorlijk alleen met zijn opvattingen over de ware aard van godvrezendheid. Maar in B. vond hij een verwante ziel. B. was evenals E. gevoelig voor gevaar v vreemd vuur dat GA zo geremd had.

Na B.'s dood onderzocht E. de persoonlijke papieren v B. Dat was voor E. aanleiding om te komen tot publicatie van *An Account of the Life of the Late Reverend Mr. David Brainerd* in 1749. Dit was eerste biografie gedrukt in Amerika die internationale erkenning kreeg en de eerste complete zendingsbiografie ooit gedrukt. Terwijl E. dacht, schreef en bad over en om de komende tijd van wereldzending kwam een spoorzoeker van die nieuwe tijd in vlees en bloed aan zijn deur. Weinig boeken hebben zo veel bijgedragen aan opwekking van gebed en aktie dan dit boek. Terwijl het eerste doel van E. was B. voor te stellen als voorbeeld van waar christen.

Dit boek behoort tot de meest gelezen geschriften van E. De al eerder genoemde zendeling **William Carey** had B. tot grote voorbeeld evenals **John McDonald**, een zendeling in India van de volgende generatie. En het was de theologie van E. die in de 80-er jaren van 18e eeuw de Midland Baptisten vormde en de weg leidde in tijdperk van moderne zendelingen. Dat wordt uit de doeken gedaan door Prof. Dr. v.d. Berg in zijn proefschrift *Constrained by Jesus' love*

Het is ook heel waarschijnlijk, dat B. voor E. zelf heel concreet een voorbeeld is geweest, m.n. in de laatste periode van zijn leven. D.w.z. zijn leven en werken als zendeling onder de Indianen in Stockbridge. Ogenscheinlijk was dit een soort verbanning naar een buitenpost na een verdrietig konflikt in de eigen gemeente van Northampton. E. was hier immers a.h.w. uitgerangeerd en op een zijspoor gezet. Maar het is de vraag of E. het zelf ook zo ervaren heeft. Behoorde de zending niet tot de voorbereidingen voor de komst van de Geest

van God, waar E. zo naar verlangde? En was hij daar dus juist niet bezig met heel wezenlijk werk in het Koninkrijk van God?

Kortom, het denken van E. is geen verhindering gebleken voor zendingsijver, noch bij hem zelf, noch bij hen die zijn invloed ondergingen. Integendeel, het is een enorme stimulans gebleken. E.'s *Humble Attempt* (zijn pleidooi voor geconcentreerd gebed om komst van Gods Koninkrijk) leidde in 1795 in Engeland tot oprichting van *The Missionary Society*.

Parallellen tussen opwekkingsbewegingen in NAmerika en Europa

Het zou op zichzelf interessant zijn om nog de parallellen na te gaan tussen de opwekkingen in Noord-Amerika en die in Europa, m.n. in Schotland, maar ook in Duitsland en in ons eigen land. Zo is er in 1749 sprake van een opwekkingsbeweging in Nijkerk, waar onder de prediking van ds. Gerard Kuypers zich soortgelijke taferelen afspelen als in Northampton bij Jonathan Edwards. En ook de reacties die dat binnen de orthodoxie en de vrijzinnigheid oproept zijn herkenbaar. Is er sprake van oorzakelijke verbanden? Was het werk van de opwekking in NAmerika en Schotland bekend in Nederland en in Nijkerk? Mogelijk wel bij meerdere predikanten of goed geïnformeerde mensen. Maar nauwelijks bij het gewone kerkvolk. Vandaar dat er meer reden is om te spreken over analogieën in verschijnselen, dan over oorzakelijke verbanden.

Het is in elk geval interessant om te weten, dat Edwards via zijn Schotse vrienden en correspondenten op de hoogte is geweest van wat zich in Nederland heeft afgespeeld. Hij maakt er dan ook melding van in zijn *Humble Attempt*. Maar via zijn Schotse vrienden laat hij de Nederlandse geestverwanten waarschuwen tegen buitensporigheden, omdat die de Amerikaanse opwekkingsbeweging zo'n schade hadden toegebracht.

Geraadpleegde en/of aanbevolen literatuur:

H. Bakker, Het toetsen van verschijnselen in tijden van opwekking, *Soteria*, 13e jaargang, nr. 3, september 1996

J. v.d. Berg, *Constrained by Jesus' love - An inquiry into the motives of the missionary awakening in Great Britain in the period between 1698 and 1815*, Kampen, 1956

J. Edwards, *Select Works*, Vol. I (met o.a. *A Narrative of Surprising Conversions, The Distinguishing-Marks of a Work of the Spirit of God* en *An Account of the Revival of Religion in Northampton 1740-1742*), Londen, 1965

J. Edwards, *Select Works*, Vol. II (preken), Londen, 1959

J. Edwards, *The Religious Affections*, Edinburgh, 1994

J. Edwards, *The Works of Jonathan Edwards*, Vol. 5 (bevat *An Humble Attempt*), New Haven/Londen, 1977

C. Huisman, *Geloof in beweging - Gerardus Kuypers, Pastor en patriot tussen vroomheid en verlichting*, Zoetermeer, 1996

I.H. Murray, *Jonathan Edwards - A New Biography*, Edinburgh, 1996

J.I. Packer, *A Quest for Godliness - The Puritan Vision of the Christian Life*, Wheaton/Illinois, 1990

J. Ridderbos, *De theologie van Jonathan Edwards*, 's Gravenhage, 1907

L.J. v. Valen, *Een rijke oogst - De opwekking in Schotland in 1742*, Leiden, 1993

M. te Velde, *Puriteins, pluraal en opgewekt - Hoofdlijnen uit de kerkgeschiedenis van koloniaal Noord-Amerika (1607-1776)*, Apeldoorn, 1996¹